

Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme*

*The Factors That Form The State In Terms Of Origin Theories Of State: An Evaluation On
Various Civilizations And Communities*

Serhat DÜVENCİ

*Doktorant, Sakarya Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
serhatduvenci@gmail.com*

Makale Başvuru Tarihi: 03.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 05.08.2018

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Devlet,

*Devletin Ortaya
Çıkışı,*

*Devletin Köken
Teorileri,*

İlkel Topluluklar

İlkel toplumlar ve devletin doğuşu, devletin köken teorileri ve devletin doğuşundaki etmenler özellikle ülkemizde çok çalışılmamış bir alan olarak kendisini göstermektedir. İlkel toplumların belli aşamalar kaydederek siyasallaşmaları ve devleti oluşturmaları hakkındaki kaynaklar sınırlıdır. Bu çalışmada, devletleşmedeki etmenler ele alınırken, toplumların yaşama biçimlerine göre etmenlerin nasıl değişiklik gösterebildiği konusu izah edilmiştir. Çalışmanın temel savı, devletin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele ile ekonomik etmenlerin etkili olduğudur; kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teorinin devletin ortaya çıkışını açıklama noktasında gerçeğe yaklaştığıdır.

Çalışmanın amacı, ilkel toplumun siyasallaşması ve devlet aygıtının doğuşunu teoriler ve etmenler ışığında inceleyecek araştırmalara kaynaklık etmek ve aynı zamanda konuya akademik bakış açısı kazandırmaktır. Bu bağlamda ilkel toplumlar, ilkel toplumun özellikleri, siyasallaşma süreçleri, devletin ortaya çıkışı ele alınmış ve teorilerle konu açıklanmaya çalışılmıştır. İleri sürülen savın doğruluğunu tartışmak için Sümer, Mısır, İnkâ uygarlıklarıyla beraber Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu incelenmiş ve konu ile ilgili kaynak taraması yapılarak çok sayıda eserden faydalanılmıştır. Böylelikle farklı coğrafyalardan ve farklı kültürlerden toplumlar ele alınarak konunun objektif bir biçimde ele alınması sağlanmıştır. Çalışma sonucunda kuvvet ve mücadele ile ekonomik etmenlerin, ilk devletlerin doğuşunda etkili olduğu savunulurken, diğer yandan da farklılaşmalar ele alınarak, bu farklılaşmalar aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre nitelikli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

Keywords:

State,

*Formation Of The
State,*

*State Origin
Theories,*

*Primitive
Communities*

Primitive societies and emergence of the state, the theories of the State's origin and the factors in the emergence of the state, especially in our country as an area of hard work shows itself. The resources are limited about the formation of the state and politizations of the primitive societies reached certain levels. In this study, while factors in nationalization were discussed, it was explained how the factors could change according to the way societies live. The main argument of the study is that force and struggle and economic factors are effective in the emergence of the State; along with the theory of force and struggle, economic theory is approaching the truth at the point of explaining the emergence of the state.

The purpose of the study is to provide fund researches the politification of primitive society and the emergence of the state apparatus in the light of theories and factors, and also to provide an academic perspective on the subject. In this context, it has been examined the primitive societies, the characteristics of the primitive societies, the formation of the state, and the subject has been tried to explained with the theories. To discuss the accuracy of the alleged assertion, It has been examined together with Sumer, Egypt and Inca civilizations, the Solomon Islands, Trobriand Islands and the Bunyoro Community and It has been benefited from many works by rewieving the literature. Thus, It has been provided that the subject tackled objectively by examining many societies from different locations and different cultures. As a result of the study, while arguing that the power and struggle and economic factors were effective in the emergence of the first states, on the other hand differentiations has been taken into consideration and these differentifications have been tried to be elucidated. It is thought that working in this direction will provide a qualified contribution to the literature.

* Bu makale yazarın, Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI danışmanlığında hazırladığı ve 2018 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak elde edilmiştir.

1. GİRİŞ

Devletin köken teorileri, devletin nasıl ortaya çıkmış olabileceği hususundan hareket ederek devletin ortaya çıkışını açıklamaya çalışan, bu konuda fikir yürüten ve varsayımda bulunan teorilerdir. Bu teoriler, devletin ailelerin büyüyüp gelişmesi sonucunda ortaya çıktığını savunan aile teorisi, devletin ortaya çıkışını kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otoriteye bağlayan kuvvet ve mücadele teorisi, devlet mekanizması ile canlı organizmalar arasında benzerlik ilişkisi kuran ve devleti canlı bir organizmaya benzeten biyolojik teori, insanların doğa durumu olarak ifade edilen dönemden kendi akıl ve iradeleri vasıtasıyla çıkması ile birlikte bir sözleşme yaparak devleti kurduğunu savunan sosyal sözleşme teorisi ve devletin ortaya çıkışını ekonomik olaylara bağlayan ekonomik teoridir.

Devlet öncesi toplumlar yani ilkel toplumlar, zaman içerisinde devleti ortaya çıkarabilecek değişimler yaşamıştır. İkel toplumlarda devletin ortaya çıkışının ilk hareket noktası ilkel toplum içerisindeki farklılaşmalardır. Bu farklılaşmalar; göçebeler ve yerleşik yaşama biçimine sahip olanlar, çiftçiler ve çobanlar, halk ve büyük adamlar şeklindeki farklılaşmalardır. Söz konusu farklılaşmalar zamanla ilkel toplumun eşitlikçi karakterini bozarak devletin ortaya çıkışını hazırlayan etmenlere dönüşmüştür.

Tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenlerin tetikleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Tarihi bulgular ışığında bazı coğrafyalarda devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi altında gerçekleşirken, diğer bazı coğrafyalarda ise ekonomik etmenlerin etkisiyle devletin ortaya çıktığı görülmektedir. Sümer, İnk ve Mısır uygarlıkları devletin ortaya çıkışının kuvvet ve mücadele etmeni ile birlikte gerçekleştiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır ve bu üç örnek kuvvet ve mücadele teorisini doğrular bir nitelik taşımaktadır.

Devlete giden sürecin ekonomik etmenler ile birlikte şekillenmesine de Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu örnek olarak gösterilebilir ve bu üç örnek ise ekonomik teoriyi büyük ölçüde doğrular bir nitelik taşımaktadır.

Tarihte bilinen ilk devlet olan Sümerlerin devletleşmesi kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi altında gerçekleşmiştir. Göçebe bir hayat tarzına sahip olan Sümerlerin, Mezopotamya'da yerleşik hayat tarzına sahip olan topluluklar üzerinde egemenlik kurması ile birlikte ilk devlet ortaya çıkmıştır. Bu bölgede devletin ortaya çıkışı, toplumsal yapıdaki çiftçiler ile çobanlar ya da başka bir ifadeyle göçebeler ile yerleşik hayat tarzına sahip olanlar arasındaki farklılaşmanın bir sonucudur. Toplumsal yapıdaki bu farklılaşmanın bir mücadeleye ve savaşa dönüşmesi sonucunda, çobanlar çiftçileri mağlup ederek çiftçiler üzerinde bir otorite kurmuşlardır. Bununla birlikte de bölgede devletin ortaya çıkışının zemini hazırlanmıştır. Güney Amerika'daki İnk Uygarlığı'nın devletleşme sürecinin de kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi altında gerçekleştiği görülmektedir. Bölgede savaş yerleşik tarımcı köyler arasında olmuştur. Bölgede devletin ortaya çıkışı, bölgedeki tarımcı topluluklardan birisi olan İnkaların en güçlü rakiplerinden birisi ile girdiği savaşı kazanması ve bölgeye hâkim olması ile birlikte gerçekleşmiştir. Mısır'ın devletleşmesi de Sümerlerde ve İnkalarda olduğu gibi kuvvet ve mücadele etmeninin etkisi ile birlikte gerçekleşmiştir. Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın yüzlerce yıl devam eden kabile savaşları Kral Menes'in savaşı kazanmasıyla son bulmuştur. Kral Menes kazandığı zafer sonrasında bütün bölgeye tek başına hâkim olarak devletleşme sürecini tamamlamıştır.

Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nun devlete giden süreçleri ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Nüfus artışı, bu uygarlıklardaki ilkel toplumun eşitlikçi karakterini bozan etmenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nüfus artışı, ilkel toplumda hâkim olan "yalnızca ihtiyaç kadar üretimin yapılması" anlayışının dışına çıkılmasına ve bu bağlamda yeni geleneklerin oluşmasına neden olmuştur. Meydana gelen yeni sosyo-ekonomik yapıda toplumdaki bazı kişiler ün ve saygınlık kazanmak için daha çok çalışarak ve daha fazla üretim yaparak artı ürün biriktirmişlerdir. Elde edilen artı ürünler topluluktaki diğer insanlara gösterişli şölenlerde dağıtılmıştır. Bu kişiler topluluk içerisinde mumi ve mukama gibi isimlerle adlandırılarak bir sosyal statü elde etmişlerdir. İkel toplumun eşitlikçi yapısına aykırı olarak toplumdaki bazı kişilerin daha fazla ön plana çıkması ve zaman içerisinde yönetici konumuna yükselmeleri ile halk üzerinde otorite kurmaları sonucunda devletleşme süreci gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada devletin köken teorileri ele alındıktan sonra ilkel toplumlar, devletleşmede etkili olan etmenler Sümerler, İnkalar, Mısır, Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu örnekleri üzerinden incelenecek ve devletin köken teorileri açısından devletin ortaya çıkışında etkili olan etmenler değerlendirilecektir.

2. DEVLETİN KÖKEN TEORİLERİ

Devletin köken teorileri, devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan ve devletin ortaya çıkışının hangi şartlar altında gerçekleştiğini anlatmak amacıyla ileri sürülmüş fikirlerden oluşmaktadır. Bu teoriler; devletin kaynağını ailede bulan aile teorisi, güç kullanımında bulan kuvvet ve mücadele teorisi, devleti canlı bir organizma olarak gören biyolojik teori, doğa durumundan yola çıkarak insanların iradeleri ve kendi rızaları ile bir sözleşme oluşturarak devleti kurduğunu savunan sosyal sözleşme teorisi ve devletin üretim ilişkilerinden doğduğunu iddia eden ekonomik teoridir (Gözler, 2013:43).

2.1. Aile Teorisi

Devletin kökenini aileye dayandıran bu teoriye göre ailenin zaman içerisinde büyüyüp genişlemesiyle ve kan bağına sahip ailelerin de birleşmeleri ile birlikte devlet ortaya çıkmıştır (Gözler, 2013:44). Yani devletin ortaya çıkışının ilk hareket noktasını aslında kadın-erkek arasındaki ilişki oluşturmaktadır (Okandan, 1976:28).

İlk olarak aile yapısının büyümesi ve genişlemesi sonucunda “gens” yani geniş aile, sülale olarak adlandırılan aileden daha büyük ve daha kapsamlı sosyal birliktelikler ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde genslerin de bir araya gelmeleri sonucunda daha geniş ve daha kapsamlı “tribü” yani boy, kabile, aşiret olarak adlandırılan sosyal birliktelikler ortaya çıkmıştır. Tribüler içerisinde gensler, genslerin içerisinde ise aileler varlıklarını devam ettirmektedirler. Tribüler, göçebe topluluklar içerisinde ihtiyaç duyulan koordineyi sağlayabilmişlerdir. Ancak zaman içerisinde toplumların göçebe yaşama tarzından yerleşik yaşama tarzına geçmeleri ile beraber sosyal düzeni sağlama noktasında tribüler yeterli olmayı başaramamışlardır. İlerleyen zamanlarda ise komşu tribüler arasında yakınlaşmalar gerçekleşmiş ve daha sonra ise bu yakınlaşmalar birleşmelere dönüşmüştür. Bu birleşmenin sonucunda ise devlet olarak adlandırılan daha geniş ve daha kapsamlı sosyal bir teşkilat ortaya çıkmıştır (Gözler, 2009:29-30).

Devletin köken teorilerinden olan aile teorisi, devletin sahip olduğu gücün niteliğini ataerkil aileye dayandırarak açıklamaktadır. Bu tezinin hareket noktası bir aile içerisindeki babanın aile üyeleri üzerinde sahip olduğu otoritedir. Ataerkil karakterdeki bir ailenin bütün üyeleri, babanın otoritesi altında ve onun iradesine bağlıdır. Ataerkil bir aile içerisinde ailenin babası her açıdan o ailenin reisi konumundadır. Aile yapısının zaman içerisinde çeşitli büyüme ve genişleme yollarından geçerek devlet hâline dönüşmesiyle aile reisi olan babanın gücü ve otoritesi zaman içerisinde kralın gücü ve otoritesi hâlini almıştır. Babanın aile içerisindeki otoritesi ne ise kralın da devlet içerisindeki otoritesi o olacaktır. Aile içerisinde babanın gücüne ve otoritesine nasıl itaat ediliyorsa kralın da gücüne ve otoritesine de aynı şekilde itaat edilmektedir (Gözler, 2011:385; Okandan, 1976:28).

M.Ö. 551-M.Ö. 479 yılları arasında yaşayan Çinli düşünür Konfüçyüs’te aile teorisinin ilk izlerini görmekteyiz. Konfüçyüs, aile ile devlet arasında bir ilişki kurmuştur. Konfüçyüs’e göre aile toplumsal yapının bir parçası durumundadır. Ailenin başında yönetici konumunda olan, ailenin en yaşlı erkek üyesi yer almaktadır. Ailenin diğer üyeleri ise yönetici konumunda olan en yaşlı erkek üyenin emri altındadır. Devlet yapısı ise ailenin genişleyip büyümesidir. Aile, devletin küçük bir model iken devlet ise ailenin büyük bir modeli durumundadır (Eberhard, 1944:268).

Aile teorisinin düşünürlerinden bir diğeri de Aristoteles’tir. Aristoteles’e göre bir topluluk olan devletin ilk hareket noktası ailedir. Aile ise erkekler, kadınlar ve kölelerden oluşan üç unsurun bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilen bir yapıdır. Aileden sonra ise köy gelmektedir. Köy ise gündelik ihtiyaçlar haricindeki ihtiyaçların karşılanması amacıyla çok sayıda evin bir araya gelerek birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yapıya çocuklar ve çocukların çocukları da katıldıkça ve bunların evleri de eklendikçe bu yapı giderek büyüyüp gelişmektedir. Son topluluk ise köylerin bir araya gelerek oluşturdukları kentlerdir. Bu şekilde süreç tamamlanmıştır. Bu noktadan hareketle devlet yapısı, aile ile başlayan ve aile yapısının büyüyüp gelişmesi ile oluşan doğal bir yapıdır (Aristoteles, 2017:23, 25-27).

Aile teorisinin düşünürlerinden bir diğeri ise Woodrow Wilson’dur. Woodrow Wilson’a göre tarihte bildiğimiz en büyük ulusların kurduğu devletler ele alınılıp incelendiği vakit, bu devletlerin ortaya çıkışı ve gelişiminde soydaşlık ilişkisi olduğu görülmektedir. En baştaki birlikler, bir kan bağı ilişkisine dayanmaktadır. Aslında aileler bir ilkel devlet görünümündedir. İlk devletler ise ailelerdir. Tarihî süreç içerisinde gelişerek bugünkü görünümüne ulaşan devlet, ailenin genişletilmiş bir şekilden ibarettir. Devlet aslında büyük bir ailedir (Wilson, 2005:32-33).

2.2. Kuvvet Ve Mücadele Teorisi

Devletin köken teorilerinden kuvvet ve mücadele teorisine göre devlet, kuvvetliler ve zayıflar arasındaki mücadele ve kuvvet kullanımı sonucunda ortaya çıkmıştır. Devlet, kuvvetlilerin zayıflar üzerinde zor ve baskı ile kurdukları bir teşkilat demektir (Gözler, 2013:45). Devletin ortaya çıkışının temel hareket noktasını ise topluluklar arasındaki anlaşmazlıklarda ve bu anlaşmazlıkların neden olduğu mücadelelerde bulmak mümkündür (Okandan, 1976:37).

Devlet teşkilatı vasıtasıyla kuvvetliler, zayıfları her açıdan sömürmektedir. Devletin kurulma sebebi de bu sömürü düzenini sağlayabilmektir (Gözler, 2009:32). Bu teoriye göre devletin ortaya çıkışında kuvvetlilerin kendi çıkarlarını korumak amacı bulunmaktadır. Devletin ortaya çıkışının ilk zamanlarında kuvvet kullanımı önemli bir etkiye sahiptir. Kuvvet ve mücadele teorisi pek çok düşünür tarafından savunulmuş olmakla birlikte bu teorinin en önemli ve en etkili savunucusu Franz Oppenheimer'dir (Daver, 1968:175; Düvenci, 2018:108).

Kuvvet ve mücadele teorisinin düşünürlerinden Franz Oppenheimer bu teorinin ana hatlarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Devlet, oluşumu sırasında tümüyle, varlığının ilk aşamalarında ise özünde ve neredeyse tümüyle, zafer kazanmış bir insan grubunun, yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelecek ayaklanmalarla dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla, yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yeniler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka bir şey değildir” (Oppenheimer, 1997:43).

Yine Oppenheimer, devlet kavramının geçmişini incelerken kelimenin kökeninin Rönesans dönemi İtalya'sından geldiğini belirtir. İdareyi zorla ele geçiren prens ve mahiyetini belirtmek için kullanılan bir kavram olduğunu iddia eder. Tam da bu yüzden “Devlet benim” diyen XIV. Louis'in haklı olduğunu da söyler. Devletin doğuşunu ise zafer kazanmış toplum anlatısıyla betimler. Zafer kazanmış olan insan topluluğu, kaybedenler üzerindeki otorite ve hâkimiyetini sistemli hâle getirmek ve haricî ve dâhilî tehlikelere karşı korunmak amacıyla yönetimi altına aldıkları halka baskı ve zor yoluyla devlet kurumunu kabul ettirir. Temel amaç ise kaybedenlerin ekonomik olarak sömürülmesidir ve tarihte kurulan ilk devlet de bu şekilde kurulmuştur (Oppenheimer, 1997:43).

Kuvvet ve mücadele teorisini savunan bir diğer düşünür ise İbn-i Haldun'dur. İbn-i Haldun devletin sadece güçlü olarak ve ötekilere galip gelerek kurulabileceğini belirtir. Ama güçlü olmak ve de galibiyet için insanların bir taraf seçmesi ve seçtiği tarafta da tarafgir davranması, kararlılıkla savunacakları bir düşüncenin etrafında toplanmaları gerekmektedir. Bütün bunların yanında kalpleri kaynaştırmak fikri de İbn-i Haldun için önemlidir ve İbn-i Haldun'a göre güçlü olmak sadece çok fazla sayıda insanın bir araya gelmesi ile birlikte değil aynı zamanda buna ek olarak bu insanların birbirleriyle iyi geçinmelerine bağlıdır (Haldun, 2016:7). İbn-i Haldun'a göre toplumlar ikiye ayrılmaktadır. Göçebe toplumlar ve yerleşik toplumlar olarak yapılan bu ayırmada kabileler arası savaşlar gerçekleşmekle beraber aynı zamanda kabileler arası etkileşim ile gerçekleşen karışmalar ile birlikte nüfus artışı gerçekleşmektedir. Toplumların büyümesi ve gelişmesi ile birlikte devlet aygıtı gerekli hâle gelmektedir (Aktan, 2003:7). Devlet böyle bir ihtiyacın giderilmesi amacıyla yönelik olarak kuvvet kullanma ve mücadele sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kuvvet ve mücadele teorisini savunan bir başka düşünür olan Léon Duguit'e göre ise, devletin ortaya çıkışı toplum hayatı içindeki yöneten ve yönetilen tarzındaki politik farklılaşmanın ortaya çıkışı ile birlikte başlamıştır. Politik farklılaşma süreci ise kademe kademe ve bir süreç içerisinde toplum hayatına yerleşmiştir. Devletin ortaya çıkışı, toplum içerisinde gerçekleşen politik farklılaşma ile birlikte güçlülerin zayıflar üzerinde tesis ettikleri otoritelerinin sonucunda gerçekleşmiştir (Duguit, 1954:71).

2.3. Biyolojik Teori

Organizmacı teori olarak da ifade edilen biyolojik teoriye göre devlet, canlı bir organizma gibidir. Devlet yapısı da doğal ve biyolojik kanunların esaslarına göre işlemektedir. Yine devlet yapısı, diğer yaşayan varlıklarda olduğu gibi kendiliğinden ortaya çıkmış, zaman içerisinde büyüyerek gelişmiş, zamanı geldiğinde ise hayatını kaybetmiştir. Devlet organik karakterde bir birlik ve doğanın bir eseridir. Biyolojik teoriye göre devlet zamanla insan doğasının büyüyüp gelişmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır (Gözler, 2009:31).

İnsan ve devlet yapısı arasında benzerlik ve paralellik kuran bu teoriye göre bu yapılar doğal ve biyolojik kurallar açısından aynı tarzda bir organik gelişme göstermiştir. İnsanın dünyaya gelişi ile toplumun oluşması arasında benzerlik, hatta konu ile ilgili fikir belirtmiş bazı düşünürlere göre aynıyet bulunmaktadır. İnsanlarda olduğu gibi devletlerde de varlık ve devamlılık amacına uygun olarak bazı uzuvlar vardır. Devletler de insanlar gibi birçok organın bir araya gelmesi ile birlikte bir varlık kazanmış ve bu bir araya gelme sayesinde canlılık fonksiyonunu elde etmiştir (Şahin, 2016:14).

Biyolojik teoriye göre insan beslenmesi ile devletin üretim işlevleri arasında, insan bedeninde biriken yağ ile devlette sermaye birikimi arasında, insan bedenindeki damarlar ve bu damarlarda dolaşan kan ile ülkede dolaşımda olan mal ve ürünler arasında benzerlik ilişkisi bulunmaktadır. Bu teori açısından insan bedeni ile devlet yapısı arasında birçok benzetme yapılabilir. Yapılabilecek benzetmelerden biri de insan beyni ile devletlerin hükümetleri arasında kurulacak bir benzerlik ilişkisidir (Özçelik, 1961:33).

Biyolojik teoriyi savunan düşünürlerden Platon'a göre siyasî toplum denilen devletin kurulması için toplumsal yapının bolluğa ulaşmış olması gerekmektedir (Platon, 2017:59). Platon'a göre "*toplum bir tek insandan daha büyük bir şeydir*" (Platon, 2017:54). Platon bu ifadesi ile birlikte insan ile toplumsal yapı arasında bir benzerlik olduğunu göstererek insan ve toplum arasında paralellik kurmaya çalışmaktadır. Platon'a göre "*toplumdaki yönetenler, savaşanlar ve para kazananlar gibi içimizde de üç bölüm vardır*" ve ona göre bu bölümlerden biri insanın düşünen, akıl yürüten, çeşitli hesaplar yapan akıl yanıdır. İnsanın akıl yanı olarak tarif ettiği bu bölüm toplumsal yapı içerisinde yönetici sınıf ile paralel özellikler göstermektedir. İnsan akli insanın bütün bedenini ve eylemlerini yönettiği gibi yönetici sınıf, toplumun her anını ve diğer bölümleri yönetmektedir. İnsanın içindeki bölümlerden bir diğeri ise düşünmekten ziyade sadece isteyen yandır. Bu tarif aslında insanın içgüdülerini kastetmektedir. Bu ise canlı bir organizma niteliği gösteren toplumsal yapıda üreten sınıfa yani işçiler sınıfına denk düşmektedir. Platon'a göre insanın içindeki bir diğer bölüm ise kahramanlık, cesurluk olarak adlandırabileceğimiz kızgınlık duygusudur. İnsanın içindeki bu yan ise toplumsal yapı içerisindeki koruyuculuk bölümünü oluşturan askerlerdir (Ruhi, 2005:251-252). Platon'a göre canlı bir organizma olan insan ile toplumsal yapı işleyiş esaslarına göre büyük bir benzerlik oluşturmakta olup bir paralellik göstermektedir. Devlet çeşitli organlardan oluşan canlı bir organizma hâlinde işleyişine devam eden bir yapıdır.

İngiliz düşünürlerden Herbert Spencer da düşüncelerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamıştır. Herbert Spencer'a göre toplumsal yapılar yapay oluşumlar ve birlikler değildir. Toplumsal yapılar insan üstü güçlerin bir eseri olmadığı gibi bireylerin kendi istek ve iradeleri tarafından oluşturulmuş yapılar da değildir (Ülken, 1941:204). Spencer'a göre toplumsal yapı canlı bir organizmadır. Spencer'ın toplumu bir organizma olarak görmesinin nedenleri arasında organizmalar gibi toplumsal yapıların da zaman içerisinde büyüyüp gelişmesi, karmaşık karakterlerinin bu süreç içerisinde daha karmaşık hâle gelmesi, başlangıçtaki hâllerinden zaman içerisinde farklılaşması, farklılaşmaların zaman içerisinde bir uzmanlaşmayı gerekli hâle getirmesi, organizmaların ve toplumların hayatta kalabilmek için çevre şartları ile uyumlu hâle gelerek bir adaptasyon süreci yaşaması vardır (Slattery, 2011:94).

Fransız düşünür ve sosyolog Victor-Alfred Espinas da düşüncelerini biyolojik teoriye dayandırarak açıklamıştır. Espinas 1874 yılında yayımlanan "*Hayvan Toplulukları*" adlı çalışmasında toplumsal yapının ve devlet olgusunun ortaya çıkışını biyolojik esaslar çerçevesinde temellendirmiştir. Spencer'ın organizmacı kuramından hareket eden Espinas, ulaştığı sonuçlardan dolayı Spencer'dan pek çok noktada ayrılmıştır. Bireyleri, hayvan toplumlarını ve insan toplumlarını organizmanın üç türü olarak gören Espinas, toplum ve birey terimlerini birbirini içerisinde var olan, ayrılmaz bir bütün olarak kabul etmektedir. Hücrelerden oluşan bir bileşim olan her birey aynı zamanda bir toplum durumundadır. Hayatî işlevleri sebebiyle de her toplum aynı zamanda bir birey durumundadır. Toplumsal organizma bireysel organizmaya göre daha karmaşık bir yapıda sosyal bir organizmadır. Yapısal olarak toplumsal organizma, bireysel organizma ile aynı tarzdaki biyolojik gelişmenin bir sonucudur. Bilincin ve organik birlikteliğin birlikte gelişmesi sebebiyle toplumsal organizmaya da bireysel organizma kadar bir bilinç yüklemek gerekmektedir (Ülken, 1941:218). Organizmalar ile toplumsal yapılar arasında böcek türleri ile toplumsal yapıların örgütlenmeleri arasında bir benzerlik olduğunu gözlemleyen biyologların çalışmalarını fark eden Espinas'a göre insan toplumlarında da hayvan toplumlarına benzer olarak toplumsal ilişkilerde ve bilinçte bir paralellik bulunmaktadır. Kolektif faaliyetler bir müddet sonra alışkanlık halinde devam edebilir. Hayvan toplumlarında ve insan toplumlarında toplumsal faaliyetler kimi yönden amaca bağlı olarak kimi yönden de dış etkilerin zorlaması olmadan içsel nedenler ile meydana gelmektedir. Hayvan toplumları ve insan toplumları, biyolojik evrimin aynı kalan kuralları tarafından yönetilen tek bir bölüm meydana getirmektedir. Toplumsal yapı, bazı düşünürler tarafından iddia edildiği gibi mekanik bir karakter değil de organik bir karakter göstermektedir. Espinas'a göre hayvan toplumlarında ve insan toplumlarında kolektif bir bilinç vardır. Her bireysel bilinç toplumsal bilincin bir bölümüdür. Toplumsal yapı yaşayan bir

varlık ve bilinçtir. Toplumsal yapı fikirlerden meydana gelen bir organizmadır (Jahoda, 2017:151-152). Espinas'ın, hayvan toplumlarının örgütlenme biçimleri ile ilgili yapılan çalışmalar sonrasında hayvan toplumları ile insan toplumları arasında bir benzerlik olduğu fikri arılar özelinde örnek alınarak incelendiğinde doğru olduğu görülmektedir. Arıların sosyal yaşantılarının örgütlenme biçimleri dikkate alındığında insan toplumları ile belli noktalarda paralelliklerin ve benzerliklerin bulunduğu açıktır. Arıların toplumsal yaşamlarının asker arıların ve işçi arıların dejenere olmuş dişilerden oluştuğu görülmektedir. Özellikle de sosyal yaşantısı olan işçi arıların beyninin diğer arılara kıyasla daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Arıların toplumsal örgütlenmelerinin belirli iş bölümlerinden oluştuğu ve arı toplumlarının birbiriyle eş güdümlü olarak faaliyet gösterdiği ortadadır (Kocakula, 2017:447).

2.4. Sosyal Sözleşme Teorisi

Devletin köken teorilerden birisi olan sosyal sözleşme teorisine göre devlet öncesi dönemde insanlar “doğa hâli” olarak adlandırılan bir dönem içerisinde yaşamaktaydılar. Toplumsal sözleşme teorisi olarak da ifade edilen bu teoriye göre insanlar doğa durumu diye adlandırılan dönemden çıkmaya kendi akıl ve iradeleri vasıtasıyla karar verdiler. Bu dönemden çıkarken de kendi aralarında bir anlaşma oluşturdular. İşte bu anlaşma, sosyal sözleşme ya da toplumsal sözleşme gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu teoriye göre devletin ortaya çıkışının temelinde bu anlaşma yer almaktadır. Devlet insanların kendi akıl ve iradelerinin sonucu olarak kurulmuş bir yapıdır (Gözler, 2011:393).

Toplumsal sözleşme teorisine göre insanlar, bir araya gelerek toplum oluşturmalarından önce bu teoriyi savunan düşünürlerin doğa durumu-doğal hâl olarak adlandırdıkları bir dönem içerisinde kendi kendilerine yaşamaktaydılar. Bu dönem içerisinde insanlar arasındaki ilişkiler süreklilik göstermezken bu ilişkileri düzenleyen bir otorite de bulunmamaktadır. Ancak bazı düşünürlere göre doğa hâli hiç yaşanmamış olmasına rağmen başka düşünürlere göre de insanlar devlet öncesi toplumlarda yani toplumsal sözleşme yapılmadan önceki dönemde doğa hâli diye tabir edilen bir dönem içerisinde yaşamaktaydı. Bu dönem insanların hür olmalarına karşılık güvenliklerinin olmadığı bir dönemi ve insanlar arasındaki didişmeyi anlatan bir dönemdir. Doğa durumu ile ilgili fikir belirtmiş düşünürlerin fikirlerinde farklılıklar olsa da ulaştıkları sonuç aynıdır. Bu sonuç ise insanlar kendi akıl ve iradeleri ile düzenin, otoritenin ve devletin var olmadığı dönemden yani doğa hâli döneminden aralarında yaptıkları bir anlaşma ile çıkmışlar ve doğa hâli dönemini sonlandırmışlardır. Aralarında yaptıkları anlaşmanın sonrasında ise toplum hâline geçmişler ve toplumun en ileri aşaması olan devleti ortaya çıkartmışlardır (Okandan, 1976:71).

Sosyal sözleşme teorisini benimseyen Thomas Hobbes'a göre doğa durumu olarak ifade edilen dönemde bütün insanlarda bir zarar verme arzusu bulunmaktadır (Hobbes, 2014:26). Hobbes'a göre “devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş hâlidir.” İnsanlarının hepsini birden korku altına alarak onları korku hâlinde bırakabilecek bir güç olmadığı durumda insanların hepsi bir savaş hâlidir. “Bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır.” Böylesi bir savaş durumunda ise insanlar arasında her zaman güçlü bir şekilde hissedilen ölüm korkusu ve tehlikesi var olmakla birlikte “insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer.” Hobbes'a göre insanlar savaş hâlinde kurtularak barış içerisinde yaşamak isterler. İnsanların savaş hâlinde kurtulmak istemelerinin altında ise ölüm korkusu, daha rahat bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli olan şeyleri elde etme isteği ve elde ettiklerini ise çalışarak koruma umudu yer almaktadır (Hobbes, 2017:101). Hobbes'a göre “devletin amacı, bireysel güvenlidir” (Hobbes, 2017:133).

Hobbes'a göre bireysel güvenlik amacıyla oluşturulmuş devletin doğuşu şu şekilde gerçekleşmiştir:

“İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve, böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve, herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracığı şeylerin amili olmayı kabul etmesi; ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir.

Bu yapıldığında, tek bir kişilik hâlinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır” (Hobbes, 2017:136).

Sosyal sözleşme teorisinin bir başka düşünürü olan John Locke’a göre “devletin görevi mülkiyet hakkını güvence altına almak ve korumakla sınırlıdır” (Didier, 2009:64). İnsanların devlet çatısı altında bir araya gelerek birleşmelerinin temel nedeni mülkiyetlerinin korunması amacına yönelik bir girişimdir. Doğa durumunda bu amacın gerçekleşmemesine sebep olan pek çok eksiklik vardır. Bu eksikler arasında yasa eksikliği, bilinen ve tarafsız olan bir yargıç eksikliği ve doğru olduğunda hükmün arkasında durma, destekleme ve ona göre yürütmeyi sağlama iktidarı eksikliği vardır (Locke, 2012:81-82). Yine de doğa durumu, insanların başkasına bağlı olmaksızın doğa yasasının sınırları içerisinde özgürce karar alabildikleri bir özgürlük durumu ve karşılıklı bir eşitlik durumudur ancak bir başıbozukluk durumu değildir (Locke, 2012:9-10). Locke’a göre siyasal iktidar başlangıcını yalnızca topluluğu oluşturan insanların karşılıklı olarak onay vermesinden yani sadece sözleşmeden alabilir (Locke, 2012:113). Locke’a göre doğal toplum hâlinde siyasî topluma geçişin altında ise insanların sahip oldukları cezalandırma hakkı, doğal haklara ve özgürlüklere aykırı hareket eden kişileri cezalandırmaları ve bu vasıta ile adaleti temin etme hakkı gibi sebeplerin yanı sıra insanların doğal hak ve hürriyetlerini güvence altına alabilecek kendilerinden üstün olan bir gücün var olmaması bulunmaktadır (Okandan, 1976:82).

Sosyal sözleşme teorisinin bir başka düşünürü ise Jean-Jacques Rousseau’dur. Rousseau’ya göre “Yaradanın elinden çıktığı sırada her şey iyidir: Her şey insanların elinde bozulur” (Rousseau, 2009:107). Yani insan doğası başlangıçta iyiyken, zaman içerisinde kötüleşmiştir. Rousseau’nun “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde dile getirdiği “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip ‘bu bana aittir!’ diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu” ifadesi onun mülkiyet temelinde devletin kuruluşu hakkındaki fikirlerinin en açık beyanıdır. Yine aynı eserde Rousseau “insanın ilk duygusu varlığını hissetmesi, ilk özeni de varlığını koruma özeni oldu” der (Rousseau, 2016:133-134). Bu düşüncesi ile paralel olarak Rousseau “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde insanların neden bir anlaşmaya varmak zorunda olduklarını şu şekilde açıklar:

“İnsanları öyle bir noktaya varmış sayalım ki, doğal yaşama hâlindeyken korunmalarını güçleştiren engeller, direktme güçleriyle, tek tek her kişinin bu durumda kalabilmek için harcayacağı çabalara üstün gelsin. O zaman bu ilkel durum sürüp gidemez artık; insanlar yaşayışlarını değiştirmezlerse yok olup giderler” (Rousseau, 2017:13).

Bu gerekliliğin bir sonucu olarak Rousseau’ya göre insanlar bir arayış içerisine girmişler ve bir sözleşme oluşturmuşlardır. Rousseau bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.’ İşte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur” (Rousseau, 2017:14).

Rousseau’ya göre her bir kişi bütünü bölünmez bir parçası yani tüm varlığını ve gücünü genel istemin emrine vermiş durumdadır. Toplum sözleşmesi en basit şekilde böyle ifade edilebilir (Rousseau, 2017:15).

2.5. Ekonomik Teori

Marksizm olarak da adlandırılan ekonomik teoriye göre devlet, ekonomik ilişkilerin ve olayların toplumların sosyal ve siyasî olaylarını etkilemesi sonucunda ortaya çıkmış bir yapıdır (Okandan, 1976:63). Karl Marx bu teorisinin en önemli teorisyenidir. Ekonomik teoriye göre insanların hareketleri ekonomik olayların etkisi altında şekillenir. Marx’a göre dünyayı yöneten şey ekonomik çıkarlardır. Marksist teoriye göre sosyal kurumlar “alt yapı” ve “üst yapı” olmak üzere ikiye ayrılır. Üst yapı kurumları, alt yapı kurumları tarafından belirlenir. Alt yapı kurumlarında “üretim biçimleri” bulunurken üst yapıda ise ahlak, hukuk, din, sanat, kültür, şiir, bilim, edebiyat tarzındaki gibi bütün biçimleri kapsayan ideoloji bulunmaktadır. Üst yapı kurumlarından birisi de devlettir. Bir üst yapı kurumu olan devlet, ekonomik çıkarlar ve üretim şekilleri tarafından belirlenir (Gözler, 2009: 34; Politzer, 2010:208). Üst yapı, alt yapı tarafından kurulmaktadır ve üst yapının kuruluş amacı ise alt yapıya hizmet etme amacına yöneliktir (Politzer, 2012:397-398). Toplumsal yapı, alt yapı olarak da ifade edilebilecek ekonomik yapı üzerine inşa edilir (Politzer, 2010:208). Karl Marx’a göre “hayatlarının sosyal üretiminde insanlar iradelerine tabi olmayan, belirli, zaruri ilişkiler yani maddi üretim güçlerinin belirli bir

gelişme derecesine tekabül eden üretim ilişkileri kurarlar.” Kurulan bu üretim ilişkilerinin hepsi birden ekonomik yapı üzerine inşa edilir (Marx, 1974:5). Karl Marx ve Friedrich Engels’e göre “*bugüne kadarki tüm toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir*” ve “*ezen ile ezilen, birbirleriyle sürekli bir karşıtlık içinde bulunmuş, birbirlerine karşı gizli ya da açık bir mücadele sürdürmüş*”tür. (Marx ve Engels, 2012:21). Marksist teori içinde “sınıf savaşı” kavramı önemli ve belirleyici bir kavramdır. Tarihte her zaman birbiriyle çatışan iki sınıf var olmuştur. Bu farklı iki sınıfın amacı üretim araçlarını kontrolleri altına almaktır. Çünkü iktidar sahibi olmak demek üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutmak demektir. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıf “egemen sınıf” ya da “sömüren sınıf” olarak adlandırılmaktadır. Diğer sınıf ise “sömürülen sınıf” olarak adlandırılmaktadır. Sömüren sınıf sömürü düzenini devam ettirebilmek amacıyla üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak zorundadır. Bunu yapmak için de zor kullanır. Zor kullanmak için de bir baskı teşkilatına da ihtiyacı vardır ki bu baskı teşkilatı ise devletin kendisidir. Devlet sömüren sınıfın sömürülen sınıf üzerindeki baskısının teşkilatlanmış hâlidir. Devlet, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların jandarmasıdır (Gözler, 2009:34-35).

Devlet, üst yapı kurumlarından biri olduğu için ve üst yapı da alt yapı tarafından belirlendiği için toplumların üretim biçimlerinin değişmesi devletin şeklini de değiştirir (Gözler, 2011:390). Çünkü Marksistlere göre her şey içinde bulunduğu dönemin ekonomik ilişkilerine ve ekonomik sistemine göre şekil almaktadır. İnsanlarla ilgili her olayın nedeni farklı sınıflar ve çıkarlar arasındaki çatışma ve sömüren sınıf ile sömürülen sınıf arasındaki savaştır. Devlet, belirli bir gelişme yakalamış ve ekonomik gelişmelerin ardından aralarında çıkar farklılığı ve çatışması bulunan sınıflı bir toplumun eseridir. Marksistlere göre devlet yapısı bir sınıfın diğer sınıfı sömürmesine ve onları esaret altına almasına yarayan bir yapıdır (Okandan, 1976:64-65).

3. İLKEL TOPLUMDAN DEVLETE

Toplumların ilkel aşamalarından devlete geçiş süreçleri oldukça uzun bir süreyi kapsamaktadır ve bu birden gerçekleşen bir durum değildir. İkel toplumlar öncelikle belli aşamalardan geçmiş ve kendi karakteristik özelliklerini oluşturmuşlar ve bunun hemen ardından ise bu özelliklerden sıyrılarak uygar aşamaya geçmişlerdir. Farklılaşmalar her toplumda aynı olmamakla birlikte etmenler açısından ortaklık paylaşımları söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle makalenin bu bölümünde öncelikle devlet öncesi toplumlar ve özellikleri, sonrasında ise bu toplumlardan kronolojik olarak örnek teşkil edenler incelenecek ve bu toplumların devletleşme süreçleri ele alınacaktır. Sümer, İnkâ, Mısır uygarlıkları kuvvet ve mücadele etmeni başlığı içerisinde ortak etmenleri paylaşan toplumlar olarak ve Solomon Adaları, Trobriand Adaları, Bunyoro Topluluğu ise ekonomik etmenler başlığı altında ortak özellikleri paylaşan topluluklar olarak incelenecektir.

3.1. Devlet Öncesi Toplumlar - İkel Toplumlar

İkel toplumlar, insanların emek faktörünü kullanmaları vasıtasıyla diğer canlılardan kendisini farklılaştıran yetenekler kazanması ile birlikte ortaya çıkan bir toplum biçimidir (Sencer, 1987:33-34). İkel toplumlar üzerine araştırma yapan bazı araştırmacılara göre ilkel toplumların doğal dünya ile arasındaki bağ kuvvetli olmakla birlikte ilkel toplumlar herhangi bir devlet mekanizmaları olmayan devletten önceki-devletsiz toplumdur (Aygün ve Mutlu, 2006:5).

İkel toplumlar; kabileler şeklinde hayatlarını devam ettiren, beslenme şekilleri, barınma ve korunma gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelmiş ve hayat tarzlarını bu doğrultuda oluşturmuş sürü hâlinde yaşayan toplumdur. İkel toplum insanı, doğal gözlem ve deneme yanılma vasıtasıyla öğrendiği bilgiler ve kazandığı yetenekler sonucunda beslenmek amacıyla avlanan, barınma amacıyla ağaç kavuklarını kullanan ve korunma amacıyla da bazı araç gereçleri kullanan toplumdur (Fındıkcı, 1996:41).

İkel toplum içerisinde yaşayan insan, hayvan postunu ve taşları çeşitli amaçlarla malzeme olarak kullanmıştır. İkel toplum insanının ulaşım şekli ise yürüme ile sağlanmaktadır. Toplumsal hayat içerisindeki sosyal gruplar ise nicelik olarak küçük gruplar ve aşiretler şeklinde oluşmuştur. Siyasî sistemlerinin temelinde ise aşiretler bulunmaktadır. Bu toplumların temel paradigmaları göz önünde bulundurulduğunda ise ilkel toplum insanının dünyayı doğal şekli ile gözlemlediği sonucuna varılmaktadır (Erkan, 1997:110).

İkel toplumların;

- I. Ekonomisi, asalak karakterde bir ekonomidir.

- II. Temel üretim biçimi, tarım öncesinde avcılık ve toplayıcılıktır.
- III. Enerji kaynakları, insandır ve insana dayalıdır.
- IV. Temel yaşama biçimleri, tarım öncesi dönemlerde göçebedir.
- V. Dünya görüşleri, skolastiktir.
- VI. Temel güvenceleri, aileleridir.
- VII. İletişim biçimleri, sözlü şekildedir.
- VIII. Herhangi bir eğitim şekli bulunmamaktadır (Yurtseven, 2015:19).

İlkel toplumların toplumsal yapılarındaki en önemli özellikleri arasında eşitlikçilik anlayışının ve komünal tarzda bir paylaşım anlayışının hâkim durumda olması bulunmaktadır. Bunun nedenleri arasında ise;

- I. İlkel toplum insanının rekabete ve saldırgan davranışlara karşı bir tutum sergilemesi,
- II. Hayat kaynaklarını serbest bir şekilde bölüşmesi,
- III. İş birliğine ve eşitlikçiliğe önem ve değer veren anlayışa sahip olması vardır (Aygün ve Mutlu, 2006:6).

Tarım devrimi öncesinde ilkel toplum insanının temel geçim biçimi doğada hazır bir şekilde bulunan ürünlerin avlanması ya da toplanmasından ibarettir. İlkel toplum insanı doğa ortamında hazır bir şekilde bulunan bitkisel ürünler ile hayvansal ürünleri kolektif bir biçimde toplamakta ve avlamaktadır. Hatta bazı araştırmacılar ilkel toplumların eşitlikçi karakterini merkeze konumlandırarak ilkel toplumları “ilkel komünal toplum” olarak adlandırmakta ve onların eşitlikçi yapılarına bu yolla vurgu yapmaktadırlar (Şenel, 2014:137).

İlkel toplumlarda eşitlik önemli bir değer olduğu için ilkel toplumlar içerisinde ekonomik ve siyasî eşitsizlikleri de barındırmamaktadır. İlkel toplumlarda üretim yalnızca gündelik ihtiyacı karşılayacak kadardır. Gündelik ihtiyaçtan daha fazla üretim yapılmamaktadır. Bu sebepten dolayı ilkel toplumlarda ihtiyaç fazlası ürün demek olan artı ürünlere el koyabilecek bir grup ortaya çıkmamıştır (Şenel, 2014:137). İlkel toplum insanı açısından kendisini hayatta tutmak için gereken ürünleri elde ettikten sonra, ilkel toplum insanını hiçbir şey daha fazla üretim yaparak daha fazla ürün elde etmeye yönlendiremez (Clastres, 2016:181). İlkel toplum insanının bu durumu, ilkel toplumun eşitlikçi yapısını koruma noktasında hayatî derecede bir değere sahiptir.

Bazı Batılı düşünür ve araştırmacıların yarattığı doğal insan imajı daha sonraki araştırmalar ile birlikte bir değişim geçirmiştir. Çünkü elde edilen bulgular ile birlikte ilkel insanın diğer ilkel insanlar ile sürekli savaş hâlinde olduğu veya sanıldığı gibi vahşi bir doğa durumunda sefilce bir hayat sürdüğü fikrini destekleyen hiçbir kanıt elde edilememiştir. İlkel insanlar 30-40 kişilik gruplar hâlinde ve gevşek bağlı gruplar şeklinde yaşıyorlardı. Hatta bazı zamanlarda diğer gruplar ile birleşerek yaklaşık 200 kişilik kalabalıklar da oluşturabiliyorlardı. Bu tip bir toplumda hayat, modern toplum insanının hayatı kadar zor değildi. Hatta kimi bilim insanlarına göre bu toplumları “*ilk refah toplumu*” olarak ifade etmek mümkündür (Harman, 2010:20). Ancak ilkel toplumun ilk olarak nerede ve hangi tarihte kurulduğu ile ilgili herhangi bir bulguya ulaşmak mümkün değildir (Şenel, 2014:134).

Lewis Henry Morgan, “*Eski Toplum I*” isimli kitabında insanın yabanılılık, barbarlık ve uygarlık dönemlerini şu şekilde sıralamıştır (Morgan, 1994:71);

- I. Aşağı Yabanılılık Dönemi
- II. Orta Yabanılılık Dönemi
- III. Yukarı Yabanılılık Dönemi
- IV. Aşağı Barbarlık Dönemi
- V. Orta Barbarlık Dönemi
- VI. Yukarı Barbarlık Dönemi
- VII. Uygarlık Dönemi

Aşağı yabanılılık dönemi, insanlığın başlangıcı ile ateşin kullanılması arasındaki zaman dilimini; orta yabanılılık dönemi, ateşin kullanılması ile ok ve yay kullanımı arasındaki zaman dilimini; yukarı yabanılılık dönemi, ok ve yay ile çömlek yapımı arasındaki zaman dilimini; aşağı barbarlık dönemi, çömlek yapımı ile hayvancılık ve

tarım arasındaki zaman dilimini; orta barbarlık dönemi, hayvancılık ile demir araç yapımı arasındaki zaman dilimini; yukarı barbarlık dönemi, demir araç yapımı ile okur yazarlık arasındaki zaman dilimini; uygarlık dönemi ise alfabenin icat edilip kullanılması ile günümüz toplumu arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır (Morgan, 1994:71).

Alaeddin Şenel'in ilkel toplumun tahıl devşiriciliğine kadarki geçim biçimleri açısından sınıflandırmasıysa şu şekildedir (Şenel, 2014:150-151):

- I. Toplayıcılık
- II. Leş yiyicilik
- III. Avcılık ve toplayıcılık

Avcılık ve toplayıcılık ise üç farklı evreden geçmektedir. Bu evreler (Şenel, 2014:151-154);

- I. Kara avcılığı ve toplayıcılığı evresi
- II. Su avcılığı ve toplayıcılığı evresi
- III. Uzman avcılık ve uzman toplayıcılık evreleridir.

İlkel toplumda avcılar ile toplayıcılar arasında bir bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Toplayıcılar güvenilir nitelikteki besin maddelerini temin ederken avcılar ise değerli nitelikteki besin maddelerini temin ederlerdi. Avcılık işinde uzmanlaşma yakalayanlar günlük ihtiyaçları için toplayıcıların ürünlerine ihtiyaç duyarlardı. Toplayıcılıkta uzmanlaşmayı başarabilenler ve avcılıkta başarı sağlayamayanlar ise avcılıkta başarılı olanların ürünlerine ihtiyaç duyarlardı. Avlanma, bir erkeğin değil grup hâlindeki erkeklerin hatta kimi zaman kadınların ve çocukların da yardımı ile avı yakalamak için ortaklaşa bir çabanın sonucudur. Bu tip olaylar göz önünde bulundurulduğu zaman ulaşılabilecek sonuç ise iş birliği ve ortaklaşa çalışmanın önemli değerler olarak ilkel toplum içerisinde bulunmasıdır. Bu değerler olmaksızın hiçbir avcı toplayıcı grup hayatını birkaç günden fazla devam ettiremezdi (Harman, 2010:22).

İlkel insanların yaşam biçimleri zaman içerisinde çeşitli değişiklikler geçirmiştir. İnsanlar, dünya üzerinde farklı coğrafyalara yerleşmeye başlamalarının ardından bile beslenme ihtiyaçlarını uzun bir süre ya avcılık ya da toplayıcılık faaliyetleri ile karşılamışlardır. Ancak günümüzden yaklaşık 10.000 yıl öncesinde avcılar, çobanlara dönüşmeye başlamışlardır. Avcılık işi ile uğraşan insanlar, yabani bir koyun sürüsü ile karşılaştıkları zaman koyunlardan birkaçını avlayarak yerler ve böylece besin ihtiyaçlarını karşılarlar. Ancak beslenme için ihtiyaç duydukları koyun sayısı sürüdeki hayvan sayısı ile kıyaslandığında azdır. Dolayısıyla avcılar, avlarını bir müddet takip ederek sürüden ayrılanları da avlayarak gıda ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Avcılar bir ucu açıkta olan bir vadi keşfettikleri zaman ise vadinin açık ucuna çadır kurma ya da kulübe inşa etme yoluyla yerleşirler. Bu yerleşme ve koyunları sürekli kontrol altında tutma durumu avcılarının çobanlara dönüşmesi anlamına gelir. Onlar için koyun sürüsü demek avlanamadıkları zamanlarda kolay ve ulaşılabilir gıda maddesi demektir (Davis, 2016:11).

İnsanlar, tahıl tanelerinin tohum olduğunu fark etmeleri ile birlikte tarım ile tanışmış oldular. Yiyecek sıkıntısının çekildiği yıllardan birinde daha çok tahıl bitkisine sahip olma amacı ile toprağı kazmaları ve kazdıkları toprağı tohumları saçmaları ile birlikte tarımsal faaliyetler başlamış oldu. Tarımsal faaliyetlerin, toplayıcılık faaliyetlerinden daha fazla uğraş gerektirmesine rağmen insanlar tarımsal faaliyetler sonucunda elde ettikleri ürünler ile kış dönemine saklayabilecekleri gıda maddelerini de elde etmiş oldular. Tarımsal faaliyetler ile uğraşmak yerleşik yaşamı da beraberinde getirdiği için insanlar artık çobanlık haricinde yerleşik yaşam için diğer bir nedene daha sahip oldular. Kulübeler inşa ederek, kulübelerin çevresine çitler ve duvarlar inşa ederek yerleşik yaşam biçiminin pekişmesini sağladılar (Davis, 2016:12). Bu gelişmeler aynı zamanda üretim ekonomisine geçiş anlamına gelmektedir. Bu geçiş insanlık tarihinin en önemli gelişmelerinden biridir (Şenel, 1995:148).

İnsanın avcı toplayıcı hayat biçiminden tarımsal üretime geçişi M.Ö. 9500-8500 yılları arasında Türkiye'nin güneydoğusunda İran'ın batısı ve Levant bölgesinin tepeleri civarında gerçekleşmiştir. Tarımsal üretim düşük bir hızda ve küçük bir coğrafyada başlamıştır (Harari, 2015:89). Her nasıl gerçekleşmiş olursa olsun günümüzde bu olay neolitik devrim ya da tarım devrimi olarak adlandırılmaktadır.

Tarım devrimi öncesinde dünya üzerinde insan nüfusu İstanbul'un şimdiki nüfusundan daha azdı (Harari, 2015:59). Tarım devrimi insanların nüfusunun artmasına yol açmıştır. Tarım devrimi öncesinde kadınlar, yanlarında aynı anda birden fazla küçük çocuğı taşımayı göze alamıyorken, tarım devrimi sonrasında yerleşik

yaşamda çocukların birkaç aylık olmalarının ardından taşınmasına gerek kalmıyor ve sahip olunan çocuk sayısı ile tarımsal faaliyetler için kullanılacak toprak miktarı da doğru orantılı olarak çok oluyordu. Sayıca daha büyük olan aileler daha fazla prim yapma imkanına da sahip oluyorlardı. Tarım devrimi sonrasında nüfus, iki bin yıl içerisinde üç kat daha arttı (Harman, 2010:27). Nüfustaki artış göçebe topluluklardan değil, yerleşik yaşama geçmiş topluluklardan kaynaklı bir artışı (Şenel, 2014: 267).

Bahçe tarımı yapılan toplumlarda avcı toplayıcı toplumlardan farklı ve büyük etkileri olan değişiklikler meydana geldi. Avcı toplayıcı toplumlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ya bölünmeler ile ya da bireylerin toplumdan ayrılmaları ile çözülmüyordu. Ancak bu durum araziye tarımsal faaliyetler için temizleyen, toprağa ekim yapan tarımcı topluluklar için geçerli bir seçenek değildi. Tarım yapılan köyler daha büyük olmakla birlikte köylerin örgütlenme biçimleri avcı toplayıcı topluluklara göre daha karmaşık yapıdaydı. Köylerde teşkilatlı etkileşimlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Köylerin avcı toplayıcı topluluklardan farklı olarak bir sorunu vardı. Bu sorun gıda maddelerinin ve eşya stoklarının silahlı saldırganların saldırıları için bir hedef durumunda olmasıydı. Savaş avcı toplayıcı insanlar açısından yabancı bir olguyken çapa tarımı ile uğraşan çok sayıda toplum için normal bir olguydu. Bu durumla birlikte toplumsal kontrolü sağlamak amacıyla karar alma mekanizmalarına ihtiyaç duyulmuştur (Harman, 2010:27).

3.2. İlkel Toplumun Eksiklikleri

İlkel toplumun eksiklikleri arasında ilkel toplumun pazarlarının olmaması, sayı sistemlerinin icat edilmemiş olması sebebiyle sayının olmaması, yine yazıya herhangi bir ihtiyaç hissedilmemesi sebebiyle yazının olmaması ve ilkel toplumun devlet öncesi yani devletsiz toplumlar olmaları sayılabilir. Bir toplumun devletli ya da devletsiz olduğu tespit edilirken yukarıda sayılan olguların var olup olmaması göz önünde bulundurulabilir. Çünkü bu olguların hepsinin ortaya çıkışı devletin ortaya çıkışının sonrasında gerçekleşmiştir.

3.2.1. İlkel Toplumda Pazarın Yokluğu

İlkel toplumlar içinde herhangi bir pazarı bulandırmayan toplumlardır. Çünkü ilkel toplumlarda ihtiyaç fazlası üretim yapılmamaktadır. Pazarın varlığı için ilkel toplum insanının ihtiyacından daha fazla üretim yapması ile birlikte fazla üretim ürünlerini de çeşitli vasıtalarla ellerinden çıkartmaları gereklidir. İlkel toplum insanları ile ilgili yapılan araştırmalar; bize ilkel toplum insanının doğa ile arasındaki dengeyi ve uyumu koruduğunu, ihtiyaç duydukları beslenme imkânlarına sahip olduklarını ve çocuklarını güçlü olarak büyütebildiklerini göstermektedir (Sahlins, 2010:13-24).

Çağımızın modern toplumlarının insanları ile ilkel toplum insanları karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşabiliriz: Çağımızın modern toplumlarının insanları bir hafta içinde 60 ile 80 saat arasında bir vaktini çalışmaya ayırırken avcı toplayıcı ve ilkel bir hayat süren insanlar Kalahari Çölü gibi dünyanın yaşamak için en elverişsiz coğrafyalarında bir hafta içerisinde yalnızca 35 ile 45 saat arasında bir vaktini çalışmaya ayırmışlar ve bu insanlar üç günde bir avlanmaya çıkmışlar ve de toplumun içerisinde bulunan toplayıcılar ise günde 3-6 saat arasında toplayıcılık işi ile uğraşmışlardır (Harari, 2015:62).

Kalahari Çölü'nden coğrafi açıdan daha avantajlı bölgelerde yaşayan topluluklar ise günde sadece 3-4 saat çalışarak hayatî ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânına sahiptiler. Bunun dışında kalan ve boş vakitler olarak bahsedebileceğimiz zamanlarında ise başka aktivitelerle uğraşmış veya sadece dinlenmişlerdir (Uygun, 2015:15).

Metal balta kullanmaya başlayan insanlar, öncesinde taş balta kullandıkları zamana kıyasla daha az çalışmış ve daha fazla üretim yapma gereği de hissetmemiştir. Bu ihtiyacı hissetmemeleri doğal olarak artı ürün üretmemeleri anlamına gelir ve bu da pazarın oluşmamasına neden olur, zaten pazarın oluşması da devletli toplumun bir özelliğidir. Devletli toplumlarda üretim faaliyetinde yer almayan yönetici ve askeri sınıf için de üretim yapıldığından bir artı ürün üretimi yani ihtiyaç fazlasının üretimi söz konusudur ve bu da kendi ihtiyacı kadarını üreten ilkel toplumla çelişir. Zaten yönetici ve askerî sınıf, toplumu bu üretimi yapmaları için zorlar. İşte tam da bu yüzden onları zorlayacak yönetici ve askerî sınıf olmadığından ilkel toplumlar devletsiz toplum olmanın yanı sıra pazarsız toplum durumundadır (Uygun, 2015:15). Clastres'in de belirttiği gibi ilkel toplumlar için üretim demek sadece ihtiyaçların karşılanması demektir (Clastres, 2016:181). Yani ilkel toplum ihtiyaç fazlasını üretmediği ve üretme ihtiyacı da hissetmediği için ilkel toplumda pazar gereksizliktir.

3.2.2. İkel Toplumda Sayının Yokluğu

Avcı toplayıcıların yaşantısı sayıları gerekli kılmadığından ve avcı toplayıcılar tükettikleri ürünün miktarını bilme ihtiyacını hissetmediğinden ilkel toplumlar sayısız toplumlardır. Vergi toplamada tutulacak kayıtlar ve vergiler toplandıktan sonra da elde edilen gelirin bilinebilmesi için ayrıca yapılmış olan ödemeleri ve bu ödemelerin miktarının bilinebilmesi için sayılar hayati bir önem taşımaktaydı. Vergi toplama durumunun varlığı da devletin olduğu toplumlara özgüdür. Zaten bir devlet, elinde tuttuğu kaynakların bilgisine de ancak bu şekilde ulaşabilirdi. Kısacası sayılar artı üretim yapan toplumların ve bu toplumları yöneten devletlerin ihtiyaç duyması nedeniyle insanoğlunun hayatına girmiştir (Harari, 2015:129).

3.2.3. İkel Toplumda Yazının Yokluğu

Yazı çeşitli semboller yardımıyla elde edilmiş bilgilerin işlenerek biriktirilmesi yöntemidir. Nüfusun artışı ile birlikte işlenmesi gereken bilgi sayısı artıca bu bilgilerin birbirleri ile koordineli bir şekilde kullanılabilmesi için bilgileri bir noktada toplama gereği duyuldu. M.Ö. yaklaşık 3500’lerde tarım ile uğraşan Sümerler tam da bu ihtiyacı hissederek bilgiyi sadece insanın beyninin içinde olmaktan çıkarmışlar ve bilgiyi yazıya geçirerek hem kendi dönemlerinde hem de daha sonraki kuşaklarda kullanabilecekleri kaynaklara çevirmişlerdir. Sümerler aslında bunu yaparak bilgiyi insan beyninin sınırlarından kurtarmış, bilgiyi her dönem kullanılabilir hâle getirerek sırasıyla büyük şehirlerin, krallıkların ve de imparatorlukların kurulmasına ön ayak olmuşlardır (Harari, 2015:130). Sümerlerin yazıyı kullanmasının ise öncelikli olarak depolanan ürünlerin kayıt altına alınması amacını taşıdığını biliyoruz (McNeill, 2015:39). İşte bu yüzden yazının kesinlikle bir ihtiyacın karşılanması amacıyla icat edildiğini söyleyebiliyoruz. İkel toplumlarda ise böyle bir ihtiyaç doğmadığından ilkel toplumları yazısız toplumlar olarak nitelendirebiliyoruz.

3.2.4. İkel Toplumda Devletin Yokluğu

İkel toplumların en temel özelliklerinden bir diğeri ise devletsiz toplum olmasıdır. Devlet en temelinde başka hiçbir sınıfa bölünemeyecek olsa bile yöneten ve yönetilen sınıflarına ayrılır ve bu da ilkel insanların eşitlikçi yapısına ters düşmektedir. İkel toplum içerisinde yöneten ve yönetilen ayrışmasına sebep olabilecek herhangi bir altyapı bulunmamaktadır (Düvenci, 2018:114). Devlet aygıtına sahip olmayan toplumların ilkel toplum olarak adlandırılması tamamen toplumların bu temel karakteristik özelliklerinden dolayıdır. İkel toplumda devlet aygıtının büyüyüp gelişmesinin imkânı yoktur. Kısacası ilkel olmayan her toplum esasında devletli toplum olacaktır (Clastres, 2016:188).

4. DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER

Antropologlar tarafından yapılan araştırmalar sonucunda tarihte kurulan ilk devletin Mezopotamya bölgesinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mezopotamya bölgesi verimli topraklara ve geniş su kaynaklarına sahip bir bölge olmakla birlikte bugünün Irak toprakları üzerinde Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında bulunmaktadır. Bölgede kurulan ilk devletlerin günümüzden 5.300 yıl önce kurulduğu bilinmektedir. Bölgede hemen hemen on dört devletin kurulduğu ve kurulan devletlerin nüfusunun da 40.0000’lere ulaştığı tespit edilmiştir (Uygun, 2015:38). Mezopotamya bölgesi dışında ilk devletlerin ortaya çıktığı bölgeler arasında Mısır, Anadolu, Girit, Yunanistan, Roma, Çin gibi bölgeler de yer almaktadır (Gözler, 2011:399-401).

Devleti doğuran etmenlerle ifade edilmek istenilen, devletin ortaya çıkış sürecinin hemen öncesinde toplumların devletleşmesini tetikleyen unsurlardır. Tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni ve ekonomik etmenler tetikleyici bir rol oynamıştır.

4.1. Devletin Doğuşunda Kuvvet ve Mücadele Etmeni

Oppenheimer’a göre “tüm devletlerin doğuş nedeninin, köylüler ile çobanlar, çalışanlar ile soyguncular, alçak vadilerdeki topraklarla yüksekteki yaylalar arasındaki zıtlık olduğunu söyleyebiliriz” (Oppenheimer, 1997:66). Oppenheimer, devleti ortaya çıkaran etmenin güç kullanımı ve farklılaşma olduğunu ifade etmektedir.

Kuvvet ve mücadele, ilkel toplumlarda öncelikle kendisini, toplumun içindeki tabakalaşmalarda ve bu tabakalar arasındaki mücadelelerde gösterir. Toplumdaki üstünlük savaşının kazanılıp toplum üzerinde bir tahakkümün

kurulmasıyla birlikte, iç meselelerini hâlden toplumsal odağını dışarıya ama özellikle fayda sağlayabilecekleri topraklara çevirir. Tarih boyunca özellikle verimli topraklar, toplumların birbirleriyle savaşmalarına neden olmuş ve bu topraklar sürekli el değiştirmiştir. İkel toplumlarda bile bu durum değişmemektedir. İkel toplum içerisinde gerçekleşen savaşlar, bazı bölgelerde devletleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Savaşlar sadece toprak için olmasa bile ganimetler ve köle edinme için de gerçekleştirilmiştir. Elde ettikleri topraklarda zorbalık yoluyla halkı kendi istekleri doğrultusunda çalıştırma fırsatı edinen işgalci topluluk, burada sistemini oturtmayı başardıktan sonra yeni fetih hareketlerine girişerek yeni topraklar elde etme amacı gütmüştür.

Mezopotamya toprakları bu açıdan en önemli örnektir. Verimli tarım arazilerinin bulunduğu Mezopotamya, yerleşik ve göçebe toplumların tarihin bilinen zamanlarından beri mücadele alanlarından biri olmuştur. Göçebeler, bu topraklarda fetih hareketi veya barışçıl bir göç hareketiyle yerleşik hayat sürmeye başlasalar dahi bir başka göçebe topluluk mevcut yerleşik topluma saldırı gerçekleştirerek kendi hâkimiyetini kurmak için yürüttükleri faaliyetlerle yerleşik toplumları sürekli tehdit etmiştir. İşte bu yüzden çok eski tarihlerde bile Mezopotamya coğrafyasında hendek, duvar ve daha başka türlü savunma yöntemlerinin uygulandığını arkeolojik çalışmalardan görmekteyiz. Bu savunma yöntemleri genellikle göçebelerin savaşçı faaliyetlerini engellemek için kullanılmıştır.

Devletin köken teorilerinden birisi olan kuvvet ve mücadele teorisinin iddia ettiği gibi kuvvet ve mücadele kullanımı devletin ortaya çıkışında önemli bir etkidir. Sümerlerde çiftçiler ile çobanlar arasındaki mücadelenin sonucunda ortaya çıkan savaş, Güney Amerika'daki farklı tarımcı toplumların savaşçı ilişkileri ve bu ilişkiler sonucunda İnkaların zafer kazanması, Mısır'da Kral Menes'in Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'ı uzun süren savaşlar sonucunda birleştirmesi gibi tarihî bulgular göz önünde bulundurulduğunda bu bölgelerde devletin ortaya çıkışı kuvvet ve mücadele teorisini kanıtlar niteliktedir. Buradan görüyoruz ki kuvvet ve mücadele sadece göçebe ve yerleşik toplumlar arasında değil yerleşik toplumlar arasında da gerçekleşebilmektedir. Mısır ve İnkalar uygarlıkları buna en temel örnekler olmuştur.

Devletin ortaya çıkışının kuvvet ve mücadele etmeni ile birlikte gerçekleştiği çok sayıda örnek bulunmaktadır ama bunların içlerinden en belirgin üç örnek Sümer, İnkalar ve Mısır Uygarlıklarıdır.

4.1.1. Sümerler

Mezopotamya olarak adlandırılan coğrafyada günümüzden yaklaşık 10.0000 yıl öncesinde ilkel toplumun tarımsal üretime geçmesi, toplumsal yapı içerisinde hiyerarşik bir düzenin oluşmaya başlaması, toplum içerisindeki güç ve refah gibi olguların toplum üyeleri tarafından farklı oranlarda bölüşülmesi ve toplum içinde yaşayan insanların güç elde etmeye başlaması gibi birçok değişikliğin yaşanmaya başlandığı görülmektedir. Bu yaşanan gelişmeler, ilkel toplumların en temel karakteristik özelliği olan eşitlikçi yapısına aykırıdır. Ancak bütün bunlara rağmen bu gelişmeler ilkel toplum içinden devleti ortaya çıkarmamıştır. Devletin ortaya çıkışı yaşanan bu gelişmelerden çok daha ileri bir tarihte gerçekleşmiştir (Uygun, 2015:40).

Devletin Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkışı ise daha başka bölgesel ve toplumsal şartların bir arada bulunması ile birlikte gerçekleşmiştir. Bölgede devlete giden süreci tetikleyen ana unsur, bölgenin aynı zaman diliminde çiftçiler ve çobanlar şeklinde iki farklı toplumsal yaşam biçimini barındırması ile birlikte çiftçiler ve çobanlar arasındaki ilişkilerin savaşçı bir niteliğe sahip olmasıdır. Çiftçiler ile çobanlar arasındaki en önemli farklar ise çiftçilerin hayatta kalabilmek için gerekli olan bütün ihtiyaçlarını kendi yaşam biçimleri ile birlikte karşılarken, çobanların karşılayamaması ve çiftçilerin artı ürün üretme potansiyellerini her zaman kendi yaşam biçimlerinin içinde barındırıyor olmasıdır. Çobanlar temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla çiftçilerin ürünlerini gasp etmeye çalışmışlar ve bu durum ise çiftçiler ile çobanlar arasındaki ilişkilerin çatışmacı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur. Bölgede gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucunda çiftçilerin yaşam alanlarının etrafında büyük çapta çukurların ve surların bulunması bu durumu doğrular niteliktedir. Bölgedeki toplumsal yapının kendi içerisinde devleti ortaya çıkarabilmesi ise çiftçiler ile çobanlar arasındaki mücadelenin çobanlar tarafından kazanılmasına ve çobanların yerleşik yaşam biçimine geçerek çiftçiler üzerinde yönetici ve askeri bir güç haline gelmelerine bağlı olarak gerçekleşmiştir (Düvenci, 2018:114-115).

Davis, Mezopotamya coğrafyasına Sümerlerin gelişini şu şekilde anlatır:

“MÖ 4500 ile 4000 arasında, Mezopotamya'nın güney bölümünde yaşayan ve tarım yapan bir halk uygarlığın eşliğine gelip dayandı. Bazı bataklıkları kurularak tarıma elverişli hâle getirdiler, yünlü

kumaştan ve deriden yapılmış giysiler giydiler, kilden kaplar yaptılar ve çamurdan yaptıkları tuğlalarla kulübeler inşa ettiler.

1.000 yıl sonra başka bir halk gelip, büyük olasılıkla orada yaşayanları kendi içinde eriterek bu bölgeye yerleşti. İskeletlerinden ve yaptıkları resimlerden sağlam yapılı, kısa boylu insanlar oldukları anlaşılıyor. İrmakların daha yukarısındaki komşuları daha sonra onlara 'Sümerler', bölgelerine de Sümer adını verdi ama bu insanlar kendilerine 'esmer başlı', yaşadıkları yere de 'Ülke' diyorlardı" (Davis, 2016:15).

M.Ö. dördüncü bin yılda insanın uygar topluma geçişi, ilk olarak "Sümer" adı verilen Aşağı Mezopotamya bölgesinde gerçekleştiği yirminci yüzyılın başlarında yapılan araştırmalarla kesinliğe ulaşmıştır. M.Ö. dördüncü bin yılın ortasından itibaren Mezopotamya ve Mezopotamya'nın komşu coğrafyalarında gerçek şehirlerden ve devletlerden söz etmek mümkün hâle gelmiştir. Görece diğer şehirlere göre Uruk, Eridu, Ur, Nippur ve Kish şehirleri daha gelişmiş şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bogucki, 2013:442; Şenel, 2014:357).

Aşağı Mezopotamya coğrafyasında yaşayan halkın Sami dillerini konuştuğu (hâlâ da konuşmakta olduğu) bilinen bir gerçektir. Ancak aynı coğrafyada yaşamış olan Sümerlerin dili Sami dillerinden farklılık göstermektedir. Dil bilginleri Sümerceyi bilinen dil ailelerinden hiçbirinin içerisine yerleştirememektedir. Bu durum Sümerlerin Aşağı Mezopotamya halklarından birisi olmadığını ve bölgeye dışarıdan gelen bir halk olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu durum da bir fetih durumunun gerçekleştiğini ve fethi izleyen tabakalaşmanın toplumsal yapıya yansımalarını bize göstermektedir. Yapılan araştırmalarda bu fethin büyük çapta olmuş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bunun nedeni ise göçebe çobanların düzenlemiş olduğu akinlar esnasında fetih amacı etrafında birleşmiş olan birkaç göçebe çoban kabilesinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmış olan konfederasyon ile gerçekleşmiş olma ihtimalinden dolayıdır. Sonrasında ise birliği oluşturan her bir kabile bir ya da birkaç köyün üzerinde egemenliklerini oluşturmuşlardır. Fethin ve sömürü düzeninin büyük çaplı bir nitelikte olması şartıyla toplumsal artı ürünü fazlalaştırma maksadıyla girişilen faaliyetler "su denetleme" faaliyetleriyle de gerçekleştirilebilir. Konfederasyonun bir ya da birden fazla köy üzerinde egemenliklerini oluşturmuş kabilelerinin şefleri, bu vasıta ile birlikte ya bir iş birliği kurmuş ya da komşu köylerden zor ya da ikna yollarından biri ile ek iş gücü oluşturma amacıyla kanallar yapacak bir işçi ordusu oluşturmuştur (Şenel, 2014:359-360).

Günümüzden yaklaşık 5000 ile 6000 yıl öncesinde Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunan Mezopotamya bölgesinde verimli topraklar üzerinde tarım yapmak için kolektif bir çabaya ihtiyaç vardı. Burada tarım için drenaj ve sulama yöntemi gerekiyordu. Bölgedeki insanlar nehirler arasındaki setler üzerinde küçük gedikler oluşturarak geniş tarımsal alanlarda sulama yapabileceklerinin ve bu yol ile de tarımsal üretimi arttırabileceklerinin farkına vardılar. Buna rağmen insanlar tarımsal üretimdeki artı ürünü hemen tüketmeye cesaret edememiştir. Hasadın yeterli düzeyde olmayabileceği ihtimaline karşı, artı ürünlerin bir kısmını depolayarak hasat yetersizliğine karşı hazırlıklı olmaya çalışmışlardır. Tahıl, tarım topraklarının çevresindeki araziler üzerinde inşa edilmiş büyük binalarda stoklanmaya başlanmıştır. Bu stoklama yapılan binalar bölgedeki toplumsal hayatın sürekliliğinin ve korunmasının sembolü hâline gelmiştir. Tarımsal artı ürünlerin stoklandığı binaları yönetenler, ürünü toplayan, stoklayan ve dağıtan ayrıcalıklı bir grup hâline dönüştüler. Bu grup toplumun geri kalanı açısından büyük bir saygı kazandı ve toplumda hemen hemen insanüstü bir nitelikte görülmeye başlandı. Stoklama yapılan binalar bölgedeki ilk tapınaklar ve bu binaların kontrolünü sağlayanlar da ilk rahipler oldular (Harman, 2010:32).

Davis'e göre bölgede tarihî ilerleme ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

"Bazı köyler büyüyerek 35.000 kişilik küçük kentlere dönüştü. Bunların arasında Nippur, Uruk, Kiş ve Ur kentleri de vardı. Kentlerin hepsi ırmaklara bağımlı olduklarından, birbirlerine oldukça yakındı, Ur kenti Eridu'dan görülebiliyordu. Zaman geçtikçe büyük kentler küçük kentleri denetimi altına aldı, böylece bu büyük kentler artık yalnızca kent değil, birer kent devleti oldular. Sınırları boyunca hendekler kazıldı, işaretler konuldu" (Davis, 2016:20).

Özetle dünyada kurulan ilk devletlerin Mezopotamya bölgesinde olduğu bilinmektedir. M.Ö. beşinci binyılda Mezopotamya'nın kuzeyinde yaşayan ve göçebe bir halk olan Sümerlerin kuzeyden Mezopotamya'ya indikleri ve Aşağı Mezopotamya bölgesindeki köyler üzerinde egemenlik kurdukları ve egemenlik kurdukları köylüleri ise büyük çapta sulama faaliyetlerinde zor yoluyla çalıştırdıkları bilinmektedir. M.Ö. dördüncü bin yılda Mezopotamya'nın aşağı bölgelerinde uygar topluma geçiş sağlanmıştır. M.Ö. 3500 yılları civarında ise köylerin kentler hâline gelmesi durumu gerçekleşmiştir. M.Ö. 3000 yıllarında ise Mezopotamya'nın aşağı bölgelerinde ilk şehir devletleri kurulmaya başlanmıştır. M.Ö. 2350 yılları civarında Samiler göçebe bir halktı. Samilerin

yönetimini eline geçiren ve bir Sami olan Akadlı Sargon yerleşik çiftçi topluluklarını içinde barındıran Sümer şehir devletlerini birer birer fethederek bölgede merkezi bir devlet kurmayı başarmıştı. Yine bir diğer göçebe halk Amurrular, M.Ö. 2225 tarihinde Babil Hanedanlığını Babil şehrini fethederek kurdular. Babil Hanedanlığının altıncı kralı Hammurabi M.Ö. 1700 yılları civarında Sümer ve Akad ülkelerini kendi yönetimi altında bir araya getirerek bölgesel devletlerden imparatorluğa geçişi sağladı. Babil İmparatorluğu ise M.Ö. 1515 tarihinde Hititler ile gerçekleştirdikleri savaş sonrasında yıkılış aşamasına girdi. Hititlerin çekilişini ise Kassitlerin işgali takip etti. M.Ö. 1380 yılında Asurlular bölgeye egemen oldular (Gözler, 2011:399).

Yukarıda okuduğumuz bilgiler ışığında aynı topraklar üzerinden Sümer, Akad, Babil ve Asur medeniyetlerinin geçtiğini görüyoruz. Sümer toplumunun Mezopotamya coğrafyasına inişinin nasıl olduğu bilinmiyor olsa da hâkim oluşu muhtemel bir fetih hareketiyle gerçekleşmiştir. Çünkü yerleşik toplumlar ile göçebeler arasındaki ilişki, yerleşik toplumların topraklarını savunduğunu bizlere göstermektedir. Tarih boyunca göçebeler, yerleşik toplumlar tarafından hoş karşılanmamışlardır. Yine Sümer yurdunun fethi de bölgeye göç ile yerleşen Akadlarca gerçekleşmiştir. Tarihte bilinen ilk imparator olarak kaydedilen Sargon gerçekleştirdiği fetih hareketiyle bütün Mezopotamya'yı ele geçirerek bu topraklardaki Sümer egemenliğini uzunca bir süre geri getirmeyecek biçimde sonlandırmış, kendi devleti de yine göçebe toplumlarca yıkıldıktan sonra Mezopotamya üzerinde benzer fetih olayları tekerrür etmiştir. Bu bilgilerden hareketle Mezopotamya coğrafyasına kuvvet ve mücadele ile egemen olmanın gerçekleştiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

4.1.2. İnka Uygarlığı

Devletin Güney Amerika'da İnka Uygarlığı üzerinde ortaya çıkışı Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkışı gibi kuvvet ve mücadelenin etkisi altında gerçekleşmiştir. Ancak Güney Amerika'da devletin ortaya çıkışı Mezopotamya bölgesinde devletin ortaya çıkışındaki gibi çobanlar ile çiftçiler (göçebeler ile yerleşik hayattakiler) arasındaki mücadelenin sonucunda bu mücadeleyi çobanların kazanması ve ilerleyen zamanlarda çobanların çiftçiler üzerinde otorite sahibi olarak askeri ve yönetici sınıf konumuna gelmeleri sonucunda gerçekleşmemiştir. Güney Amerika'da devletin ortaya çıkışı, farklı tarımcı köyler arasındaki mücadelenin sonucunda ortaya çıkan savaşı kazanan tarımcı köyün kaybeden tarımcı köy üzerinde bir otorite kurması sonucunda gerçekleşmiştir.

Güney Amerika bölgesinde çiftçi ve çoban farklılaşması ve bu farklılaşmanın çeşitli sebepler altında çatışmaya dönüşmesini sağlayabilecek kadar güçlü bir farklılaşma bulunmamaktadır. Bu bölgedeki çiftçi ve çoban farklılaşması, Mezopotamya bölgesi ile kıyaslandığında daha zayıf kalmaktadır. Güney Amerika kıtasının hayat şartları göz önünde bulundurulduğunda ördek, lama, köpek gibi evcilleştirebilmiş az sayıdaki hayvanla birlikte çobanlığa dayalı bir yaşama biçimi oluşturmak pek mümkün değildir. Mezopotamya bölgesini, Güney Amerika bölgesinden farklı kılan husus çobanlık yaşam tarzı için gerekli olan keçi, koyun, sığır gibi insanların, kendisinden ve ürünlerinden faydalanabildiği tarzdaki hayvanların evcilleştirilebilmiş olmasıdır. Bu durum Mezopotamya bölgesinde geçim kaynağı olarak hayvancılıkla uğraşan çoban grubunun ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Ancak Güney Amerika bölgesinde ördek, lama, köpek gibi hayvanların evcilleştirilebilmiş olmasına rağmen keçi, koyun, sığır gibi hayvanların evcilleştirilememiş olması sebebiyle bu bölgede çiftçi ve çoban tarzındaki bir farklılaşmanın görülmesi de mümkün olmamıştır. Mezopotamya bölgesinde bu durum hayvancılıkla geçinen bir çoban grubunun ortaya çıkmasına ve hayvancılıkla geçinen bir çoban grubunun bölgede uzun zaman var olmasına imkân vermiştir. Bu sebeplerden ötürü Güney Amerika bölgesinde devletin ortaya çıkışı çiftçiler ile çobanlar arasındaki bir mücadele sonucunda değil farklı tarımcı köyler arasındaki mücadeleler sonucunda gerçekleşmiştir (Kottak, 2002:248).

Güney Amerika bölgesindeki insanların avcı toplayıcı yaşama biçiminden tarıma dayalı bir yaşama biçimine geçmesi sonucunda nüfusun artması bölge insanı açısından uzun bir süre bir probleme sebebiyet vermemiştir. Buna rağmen nüfusun gittikçe artması sonucunda bölgede bulunan And dağları ve bu dağların eteklerinde bulunan vadilerde artan nüfusla orantılı bir şekilde üretim yapılabilmesi konusunda çeşitli sıkıntılar da ortaya çıkmıştır. Bölgede tarıma elverişli olan toprakların doğusunda And dağları, batısında Büyük Okyanus, kuzeyinde ve güneyinde ise büyük çöller bulunmaktadır. Artan nüfus sonucunda gerekli olan üretimin coğrafik şartlar sebebiyle arttırılamaması nüfusun bir bölümünün göç ederek keşfedilmemiş topraklar keşfetmesine ve bu bölgelere yerleşmesine neden olmuştur. Güney Amerika bölgesinde bu şekilde tarıma elverişli bütün topraklar yerleşim amacıyla kullanıldığında ise artan nüfusu besleyebilecek kadar bir tarımsal üretimin yapılması mümkün olmamıştır. Bu durum da kaçınılmaz olarak farklı tarım köyleri arasında bir rekabet ortamı doğurarak yağmalama ve hırsızlık faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yağmalama ve hırsızlık faaliyetleri sonucunda ise saldırı faaliyetleri ve saldırılar karşısında savunma faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu durum bir

köyün diğerini fethetmesi amacını ve gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bir köy diğer bir köyü ele geçirdiği zaman, kaybedenler kazananlara zorunlu olarak boyun eğmişler ve onların otoritelerini kabul etmişlerdir. Çünkü kaybedenlerin bölgede yerleşerek tarım yapabilecekleri başka bir toprak kalmamıştır. Fetih yoluyla ele geçirilen tarım köylerinde yaşayan insanlar savaşlar sırasında eğer katledilmemişse kazananlara haraç vermek şartıyla topraklarında onların otoriteleri altında hayatlarına devam etmişlerdir. Bu noktada kaybeden tarımcı köyler daha çok çalışmak ve üretimi arttırmak için yeni tarımsal teknikler üretmek zorunda kalmışlardır. Güney Amerika bölgesinde kaybedenler daha fazla tarımsal üretim elde etmek amacıyla sulama ve taraçalandırma tekniklerini kullanarak yeni tarımsal alanlar oluşturmuşlardır. And dağlarının çevresindeki her bölgede bir köyün savaşlar vasıtasıyla diğer bütün köyleri fethetmesi ve onlar üzerinde otorite kurmasıyla bölgede *şeflikler* ortaya çıkmıştır. Bölgede şefliklerin ortaya çıkması sonucunda şeflikleri ortaya çıkaran etmenlerden dolayı tarımsal üretimde büyük miktarda bir artış gerçekleşmiştir. Tarımsal üretimin artması, nüfusun artmasını da beraberinde getirmiştir. Artık savaşlar farklı tarım köyleri arasında değil şeflikler arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Bölgedeki ilk devletler ise bir vadi üzerinde kurulmuş olan bir şefliğin diğer şeflikleri savaşlar yoluyla egemenliği altına alması sonucunda ortaya çıkmıştır. İlerleyen zamanlarda ise ortaya çıkan farklı devletler arasındaki savaşlar sonucunda kazanan devletler, kaybeden devletleri otoriteleri altına alarak devletin bölgede etki alanının genişlemesine neden olmuştur (Uygun, 2015:44).

Günümüzde İnkâ Uygarlığı olarak bildiğimiz devlet de Güney Amerika bölgesi üzerindeki birçok şeflikten yalnızca biridir. İnkâ şefliğinin, en güçlü ve en büyük rakiplerinden birisi ile girdiği savaş ve bu savaşın sonucunda kazandığı zafer, İnkâ şefliğinin devlet hâline gelmesine yol açmıştır (Claessen ve Skalnik, 1993:283).

4.1.3. Mısır

Mısır coğrafyası Kuzey Afrika bölgesinin en geniş ve en verimli toprakları üzerinde yer almaktadır. Nil nehrinin yer aldığı bu bölgede Nil nehri, bölge insanı açısından belirleyici bir rol oynamıştır. Nil nehri kireç ve kumtaşı arasından ve düzlük taşkın bir alanın üzerinden geçmektedir. Herodot'un ünlü sözü "*Mısır, Nil'in armağınadır*" nehrin bölgedeki belirleyiciliğini ifade etmesi açısından değerlidir. Nil vadisi olarak adlandırılan bölge Mısır'ı coğrafik açıdan doğusunda ve batısında bulunan çöllerden de ayırmaktadır (Kuhrt, 2010:142).

Kuhrt'a göre Nil nehrinin Mısır toplumu için önemini şu örnekle kolayca anlayabiliriz:

"Nil Irmağı Mısır'ın can damarıydı, kıyılarına dizilmiş toplulukları birbirine bağlardı ve başlıca ulaşım aracı teknelerdi. Nil'in bütün Mısırlıların hayatında ne kadar önemli olduğu, yön belirtirken kullandıkları terimlerden bellidir: Kuzeye 'akıntıya karşı' güneye 'akıntıya doğru' diyorlardı" (Kuhrt, 2010:155).

Mısırlılar, tarihî dönem içerisinde "İki Ülke" kavramı ile Yukarı Mısır'ı ve Aşağı Mısır'ı kastederler (Kuhrt, 2010:155). Mısır kültürüne hâkim ve ülkenin içinde bulunduğu kuralcı durum Mısır'ın, Mısır'ın kralları tarafından birleştirilip yönetilmiş olduğu iki bölümden oluşuyor olmasından kaynaklanmaktadır (Kuhrt, 2010:162).

Mısır'ın tarih öncesi zamanlarından şimdiye dek ulaşan kayıtlar, sayıca az kraliyet anıtları ve yıllık kayıtları içeren tabletlerden ibarettir. Mısır tarihinin aktarım yolu ise I. Hanedan'ın hemen öncesinde icat edilmiş yazıdır (Hornung, 2004:15-16). Mısır coğrafyasında Hanedanlık öncesi dönem, bilinmeyen bir tarih ile M.Ö. 3100 yılı arasındaki dönemdir. Erken Hanedanlık dönemi ise M.Ö. 3100 yılında başlar ve içerisinde pek çok ara işgal dönemlerini bulundurmaktadır. Mısır son olarak önce Persler sonrasında ise İskender tarafından fethedilmiştir (Kuhrt, 2010:161-162).

İskender'in fethinden binlerce yıl öncesine geri dönersek Mısır'ın devletleşme sürecinin Kral Menes ile başladığını görürüz. Bu süreç Erik Hornung'un "*Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*" isimli kitabında şu şekilde anlatılmaktadır:

"Kral Menes ilk kez bataklıkları kurutur, ilk kent Memfis'i kurar ve insanlığı kültür ve uygarlıkla tanıştır. Onlara kültürü getiren bir kahramanla tarihlerini başlatan başka devlet ve kültürler de vardır. Ancak Mısır yüksek kültürünün kökeni arketiplerde kaybolmaz, izleri İÖ dördüncü binyıla kadar sürülebilir. O dönemin neolitik Negade kültüründen yalnızca birkaç kuşak sonra yüksek bir kültür doğar; krallık, yönetim, yazı, sanat ve din bütünüyle gelişir ve bildiğimiz 'Mısırlı' özellikleriyle tarih sahnesine çıkar" (Hornung, 2004:10).

Nil nehrinden kaynaklanan çevresel etmenler, büyük iş örgütlenmelerini ve büyük miktarda artı ürün elde edilmesini mümkün kılması nedeniyle Aşağı Mezopotamya bölgesi ile benzerlik göstermektedir. Sümerlerde uygarlığın ortaya çıkışında önemli bir etkisi olduğu düşünülen geniş çaplı doğal kaynaklar Mısır'da, Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır'ın birleşmesi ile daha da artmıştır. Nil nehrinin bazı dönüş noktalarında kanal, baraj ve set gibi yapıların inşa edilmesine gerek yoktur. Bazı alanlarda ise ürün elde edebilmek için toprağı sürmeye bile ihtiyaç yoktur. Taşkınların getirdiği alüvyonun üzerine tohumları serpiştirmek, ürün elde etmek için yeterlidir. Bütün bunlara rağmen Nil bölgesinde yapılan tarımsal faaliyetler büyük çapta örgütlenmeler oluşturma ihtiyacı da ortaya çıkartmıştır. Çünkü taşkın sularının geri çekilmesinin hemen ardından toprakların, taşkın öncesindeki sınırlarının yeniden tespit edilmesi, toprakların sahiplerinin vergi yükümlülüklerinin tespit edilmesi gibi ihtiyaçlar oluşmuştur. Yer ölçmesi ise otoritenin odaklaşmasını ve ilkel anlamda bir kamu yönetimi teşkilatının kurulmasını gerekli hâle getirmiştir. Hepsinden öte Nil nehri, Mezopotamya bölgesinin aksine otoritenin odaklaşıp sürdürülebilmesini mümkün hâle getiren ulaşım ve iletişim imkanlarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Mesela teknelerin Nil nehrine bırakılması ile birlikte yolculuk yapma imkânı ortaya çıkmıştır. Bütün bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda Nil nehrinin kontrolünü elinde tutabilecek kadar güçlü bir yönetim, Mısır'ın da denetimini ele geçirme imkânını elde etmiştir. Mısır coğrafyasından sağlanan artı ürünlerin tek bir merkezde toplanması bu yolla kolaylaşmıştır (Şenel, 2014:465-466).

Devletin ortaya çıkışı ile geniş sulama imkanına sahip tarımsal faaliyetlerin başlaması hemen hemen aynı zamana denk düşmektedir. Bu durum çok sayıda antropoloğun dikkatini çeken bir durumdur. Uygarlığın ilk ortaya çıktığı ve geliştiği bölgeler göz önünde bulundurulduğunda Dicle, Fırat ve Nil gibi tarımsal faaliyetlerde geniş sulama imkânı sağlayan nehirlerin olduğu görülmektedir. Konu ile ilgilenen bazı araştırmacılar, bu durumdan yola çıkarak bir genelleme yapmakta ve bu durumun bölgede devletleşmeyi beraberinde getirmiş olabileceğini düşünmektedir. Buna göre tarımsal faaliyetlerini küçük sulama imkânları ile yöneten köylüler, tarımsal faaliyetlerde büyük sulama imkanının avantajlarını fark ettikleri an, kendi özerkliklerinden vazgeçmişler ve birkaç köyün bir arada tarımsal faaliyetlerinde büyük sulama tarımı yapmak maksadıyla bir siyasî yapılanmanın altında bir araya gelmeye karar vermişlerdir. Gerçekten de tarımsal faaliyetler için sulama, ilk devletlerde önemli bir niteliğe sahiptir ancak sulama faaliyetleri ile devletlerin ortaya çıkışı arasında net bir nedensellik bağının olduğunu da söylemek mümkün değildir. Bazı coğrafyalarda yapılan araştırmalara göre büyük sulama imkânlarının var olduğunun görülmesine rağmen bu bölgelerde devletleşme uzun bir zaman boyunca gerçekleşmemiştir. Bazı coğrafyalarda ise büyük çapta sulama sistemlerinin ortaya çıkması, devletin ortaya çıkışından sonra gerçekleşmiştir. Nihayetinde büyük sulama sistemlerinin kullanılması devletin ortaya çıkışı için gerekli temeli oluşturmamıştır. Sadece devletin niteliğini belirlemede etkili olmuştur (Uygun, 2015:45). Mısır'da da devletin ortaya çıkışı ile Nil nehrinin sağladığı imkânlar ve büyük sulama tarımı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak bu durum Mısır devletinin niteliğini belirleme hususunda etkili olmuştur.

Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesinin hemen öncesini Alaeddin Şenel "*Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*" isimli kitabında şu şekilde anlatmaktadır:

"Hanedanlar öncesi tarihlerin Mısır'ı, belki fetih ama belli ki birleşme gibi, Mezopotamya etkisi gibi etmenlerle, uygarlığın kurumlaşma evresidir. Bu dönemin en önemli olgusu, Yukarı Mısır'ın avcı ve toplayıcı (?) ve de göçebe çoban yaşayış biçimleri ile Aşağı Mısır'ın yerleşik çiftçi yaşayış biçiminin etkileşimi ve sonunda birleşmesidir. (...) Böylece söz konusu kültürün Yukarı Mısır'dan Aşağı Mısır'a doğru yayılmasıdır. Adı 'İki Ülke' olan bir bölgeyi tek bir (uygar) kültür içine almaya başlamasıdır" (Şenel, 2014:467-468).

Mısır'ın birleşme öncesi siyasî hayatı hakkında pek bilgi sahibi olmasak da pek çok bilim insanlarınca Mısır toplumunun uygarlığa geçiş evresi Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesidir. Mısır toplumunun birleşme sürecini devletleşme olarak ele alırsak Kral Menes'in Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ı yüzlerce yıllık kabileler arasındaki mücadeleyi yani savaşı sonlandırarak tek lider olması ve Mısır'ın siyasî bütünlüğünü de sağlamış olmasıyla Mısır, devletleşme sürecini tamamlamıştır. Mısır'ın ritüelleri de bu birleşmeye uygun biçimde değişikliklere uğramıştır (Ribard, 1974:16).

4.2. Devletin Doğuşunda Ekonomik Etmenler

Tarihte bilinen ilk devletler hakkında ve bu devletlerin ortaya çıkışında etkili olan etmenler hakkında doğru bilgilere ulaşmak için devletin ortaya çıkışından önceki şartlar hakkında bilgi sahibi olma gerekliliği bulunmaktadır. Çin ve Orta Amerika gibi bölgelerde ilk devletlerin ortaya çıkışının hemen öncesinde dikkat çeken bir özellik vardır. Bu özellik de tarımsal üretimde yoğunlaşmanın sağlanmasıdır. Avcı toplayıcı ya da

tarımcı yaşama tarzına sahip ilkel toplumlar, besin üretimi ile nüfus artışını dengede tutmayı bir şekilde başarmışlardır. Buna rağmen bazı bölgelerde nüfus artışını üretim ile dengede tutmak çok zordur. Tarihte bilinen ilk devletlerin kurulduğu yerler bu tip yerlerdir. Devletin ortaya çıktığı bölgeler, nehir kıyılarına ve sulak alanlara sahip bölgelerdir. Bu bölgelerin çevresi ise çöllerle, sarp dağlarla, tahrip edilmiş ormanlarla çevrilidir. Artan nüfusun göç ederek yerleşebileceği verimli arazilerin olmaması, belirli coğrafyada artan nüfusu barındırma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu zorunluluk karşısında ilkel toplum insanları her zamankinden daha çok çalışmak ve bu yolla tarımsal üretimi arttırmak ya da çevrelerindeki başka toplumların ürünlerini yağmalamak seçeneklerinden birini bazen de ikisini birden seçmiştir (Uygun, 2015:52).

İlkel toplum insanı, gün içerisinde yalnızca ihtiyacı kadar üreten ve bunun için de bir günde yalnızca birkaç saat çalışan insandır. Ancak çok sayıdaki bölgede nüfus artışından dolayı ilkel toplum insanı artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla yeni bir gelenek ortaya çıkarmıştır. Bu gelenek ise kendi ihtiyacından daha fazlasını üretecek kadar daha çok çalışmak, bu çalışmanın sonucunda daha fazla üretim yapmak ve fazla üretimi dağıtanları ise ödüllendirmektir. Kendi ihtiyacından daha fazlasını üreten, tarımsal üretim sonucunda elde edilen ürün miktarını arttıran bu kişiler antropologlar tarafından *büyük adamlar* olarak adlandırılmaktadır. Büyük adam, ailesi ve yakın çevresi ile birlikte kendi ihtiyaçlarından daha fazlasını üretmek için daha çok çalışırlar ve elde edilen fazla üretimi ise stoklardı. Büyük adam ailesini, yakın çevresini ve komşularını tören düzenleyeceği hususunda söz vererek kendisi için çalışmaya ikna ederdi. Stoklanan ürünler belirli zaman aralıklarında düzenlenen gösterişli törenlerle toplumda yaşayan insanlara dağıtılırdı. Bu iş sonucunda ise büyük adamların kazandığı tek şey ise ün ve saygınlıktan ibarettir. Bu gelenek öncesinde ilkel toplumda ihtiyaç fazlası ürünlere hoş gözle bakılmazdı. Ancak ilkel toplum insanının bu yeni geleneği sayesinde ürün stoklama imkânı yaygınlaşıyor ve insanlar buna özendiriliyordu. İlkel toplumların artan nüfusunun beslenmesi için ortaya çıkmış bu gelenek ile birlikte zamanla ilkel toplumun eşitlikçi karakteri bozulmuş ve toplumsal yapıdaki ekonomik eşitsizlikler belirgin hâle gelmiştir. Büyük adamlar ise ilk devletlerin egemen sınıfı hâline gelmiştir (Harris, 1994:109-110; Kurtz, 2001:47-49).

Üretimde yoğunlaşma, nüfusun artması, savaşlar, bulunulan makamların kalıtsal bir nitelik göstermeye başlaması, niceliksel olarak büyük ve merkezi konumda besin ambarlarının kurulması ve stoklama yapılması, savaşçıları devamlı besleme zorunluluğunun ortaya çıkması gibi etmenler sebebiyle, zamanla büyük adamlık kurumu feodal bir devlet hâline evrilmiştir. Ancak bu evrilme uzun bir zaman diliminde ve bilinçsiz bir şekilde gerçekleşmiştir. İlkel toplumlar, artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla daha çok çalışma, ürün stoklama, şölen organizasyonları düzenleme ve bunu teşvik etme gibi çözüm yolları bulmuş olsa da zaman içerisinde toplumun hizmetçisi konumunda olan büyük adamın toplumun efendisi hâline gelebileceğini tahmin etmemiştir. Nesilden nesile besin dağıtımında ve büyük adamın sahip olduğu yetkilerde fark edilemeden gerçekleşmiş küçük değişiklikler, ilkel toplumlardaki siyasî iktidarın niteliklerinde değişime neden olmuştur. İlkel toplumlar başlangıçlarında siyasî iktidarı bir bütün olarak ve ortaklaşa bir şekilde ellerinde bulundururlarken uzun zaman sonrasında ilkel toplum insanı bir kralın yönetimine ve iktidarına tabi olmuştur (Uygun, 2015:55-56).

Devletin ortaya çıkışında ekonomik etmenler yer almakla birlikte ekonomik etmenler devletin köken teorilerinden birisi olan Marksist teorinin (Ekonomik teori) savunduğu düşünceler ile birkaç istisna hariç paralellik göstermektedir. Teorinin en temel noktası olan alt yapı ve üst yapı kavramlarının bu ilkel toplumlar üzerinde gerçeklik kazandığını görmekteyiz. Çünkü toplumlar incelendiğinde alt yapının (üretim biçiminin) zaman geçtikçe toplumların uygulamalarını belirlediği ve bu uygulamaların zamanla sistemleşerek devletleşmeye doğru gittiği görülür. Bir diğer paralellik ise toplumlarda artı üretim gerçekleşmeye başladıktan sonra belli bir sınıfın artı üretimi elinde tutmaya başlamasıdır. Bu da zamanla basit bir yönetici sınıf ve yönetilen sınıf ayrımından sıyrılarak toplumların sömüren ve sömürülen sınıf şeklinde ayrılmasına sebep olmuştur. Artı ürün hem yönetici hem de sömüren sınıf olanların kontrolindedir. Başlangıç aşamalarında depoları korumak amacıyla ortaya çıkan askerler, zamanla kurulan düzeni kontrol altında tutma amacına yönelmiştir. İlkel toplum içerisinde insanların kendisi de bir üretim aracıdır ve yönetici sınıfın ismi ne olursa olsun yönetilen sınıf bu sınıfa tabi olarak aslında yöneten sınıfın üretim araçlarına sahip olmasının ilkel yollarının kapısını aralamıştır. Ancak toplum her ne kadar sınıflara bölünmüş olursa olsun, ilkel devletler adına bir sınıf mücadelesinin gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmediğimiz için sınıf savaşmaları konusunun gerçekliği, en azından devletin ortaya çıkışı açısından muğlaktır.

Devletin ekonomik etmenler ile ortaya çıkışının ilk basamağını, ilkel toplumlarda nüfusun artması ve bu artış sonucunda ilkel toplum insanını besleyebilmek için üretimde bir artış gerçekleştirilmesinin yollarının aranması oluşturmuştur. İlkel toplum insanı eşitlikçi karakterdeki yapısına aykırı olarak yeni gelenekler oluşturmuş ve bu

soruna çözüm bulmuştur. İlkel toplum insanı, tarımsal üretimden elde edilen ürün miktarı ile nüfusun dengede olduğu zamana kadar yalnızca ihtiyacı kadar üretim yapmış ve daha fazlası için fazladan bir uğraş içerisine girmemiştir. Ancak tarımsal üretimden elde edilen ürün miktarının nüfusu besleyebilecek oranın altında kalmasından itibaren daha fazla üretim yapmanın yollarını aramaya başlamıştır. Çözüm ise daha fazla çalışmak, daha fazla üretim yapmak ve elde edilen fazla ürünleri stoklayarak büyük şölenlerde halka dağıtmaktır. Bu durum toplumsal yapıda büyük adamlık kurumunun oluşması ve toplum içerisinde bir statü farkının oluşmaya başlaması anlamına gelmektedir. Devletin bu şekilde ekonomik etmenlerin etkisi sonucunda ortaya çıkışının en iyi üç örneği ise Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'dur.

4.2.1. Solomon Adaları'nda Büyük Adamlık Kurumu

Solomon Adaları üzerinde Bougainville'de yaşayan Siualer arasındaki büyük adama *mumi* denilmektedir. Siua gençlerinin en büyük tutkusu mumi konumuna ulaşarak toplumda ün ve saygınlık elde etmektir. Siua toplumunda gençler, mumi olabileceğini topluma kanıtlamak için herkesten daha fazla çalışır, et ve hindistancevizi tüketimini azaltırdı. Sonrasında ise genç adam mumi olma konusundaki niyetinin ciddiliğini karısına, çocuklarına ve yakınlarına gösterirdi. Genç adamın karısı, çocukları ve yakınları ise genç adamın düzenleyeceği ilk şölenle genç adama yardım edecekleri konusunda söz verirdi. Düzenlenen şölenin başarılı olması durumunda genç adamı destekleyen kitlenin sayısı artmaya başlar ve genç adam da daha büyük ve daha kapsamlı bir şölen yapmak için gerekli çalışmalar yapmaya başlardı. Genç adamın bir sonraki amacı ise kendi erkek izleyicilerinin hiçbir işe karışmadan ve genç adamın misafirlerini eğlendirip besleyebileceği tarzda bir kulüp inşa etmektir. Kulüp binasının kutsanması amacıyla bir tören daha düzenlenir ve bu tören de başarılı olursa genç adamı hem destekleyen kitlenin sayısı daha da artar hem de onun için çalışmak isteyenlerin sayısında bir artış olurdu. Böylece genç adam toplum tarafından mumi olarak anılmaya başlanırdı (Harris, 1994:110).

Giderek büyüyen şölenler nedeniyle muminin destekçileri daha fazla çalışmak zorunda kalmış olsalar da hatta zaman zaman bundan şikayetçi olsalar da "*büyük bakıcı*" konumunda olan mumilerinin şanlarını korumuşlar ve mumiler üretimi arttırdıkları sürece onlara sadakat göstermişlerdir. Sonrasında ise muminin kendisinden daha önce mumi olmayı başarmış kişilere meydan okuyabileceği bir *muminai* şöleni yapılırdı. Bu meydan okuma şöleninde önceki mumi yeni mumi olmuş kişiye ve onun konuklarına ikramlarda bulunur ve bu ikramlar ile bu ikramların miktarının listesi tutulurdu. Yeni mumi yaklaşık bir aylık bir süre zarfı içerisinde en az rakiplerininki kadar zengin bir şölen düzenlemeyi başaramazsa toplumsal ününden çok şey kaybederdi. Bu durumda da mamilik makamından düşmesi kaçınılmaz bir hâl alırdı. Bütün bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda, bir mumi hangi mumiye meydan okuyacağını seçme noktasında çok dikkatli davranmalıdır. Çünkü karşılık vereceği törende kendi gücünün üstünde bir mumi seçmesi demek mamilikten düşmesi demektir. Üstüne üstlük bir mumi şölenlerde kazandığı başarıların üstüne yatma imkânına da sahip değildir. Çünkü sürekli yeni meydan okumalara hazırlanmak zorundadır. Bu durum da üretim hacminin sürekli olarak artırılması zorunluluğunu ortaya çıkartmaktadır (Harris, 1994:110-111).

Solomon Adaları'ndaki büyük adamlık kurumunun ve büyük adamın toplumda bir yönetici konumunda olmadığı görülmektedir. Burada büyük adam toplum içerisinde ün ve saygınlık kazanmak amacıyla hareket eden toplumun hizmetçisi rolündedir. Bütün bunlara rağmen ilerleyen süreçlerde devletin ortaya çıkışını tetikleyecek farklılıkların oluşması da büyük adamlık kurumu sayesinde. İlkel toplumların karakteristik özellikleri ile bağdaşmayan farklılıklar ise şunlardır: İlk olarak ün ve şan kazanmak amacıyla dağıtılan ürünler nedeniyle ihtiyaç fazlası mal üretmek ve stoklamak ilkel toplum içerisinde meşruiyet kazanmıştır. İkinci olarak mumi olarak adlandırılan büyük adam kendisinin fazla ürün üretmesinde kendisine yardımcı olacak kişilerin barınabileceği ve eğlenebileceği bir kulüp binası inşa ettirerek toplumdaki bazı kişileri diğer kişilerden ayırmıştır. Üçüncü olarak ise mumi, kulüp binasında stoklanacak fazla üretim ürünlerini dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı korumak amacıyla sayıca az olsa bile savaşçı kişileri sürekli hazır tutarak beslemiştir. Bu savaşçılardan herhangi birisi hayatını kaybettiğinde ise stoklanmış ürünlerin bir kısmını tazminat olarak hayatını kaybeden savaşçı kişinin ailesine vermiştir. Son olarak ise savaş esirlerini, sahibi olduğu bahçelerde köle olarak kullanmıştır (Harris, 1994:112-114; Uygun, 2015:53-54).

4.2.2. Trobriand Adaları'nda Büyük Adamlık Kurumu

Yeni Gine'nin doğusunun yaklaşık 125 mil kuzey tarafında bulunan Trobriand Adaları'nda incelenen büyük adamlık kurumu, Solomon Adaları'na kıyasla daha ileri seviye bir örnek durumundadır. Trobriand toplumu

anasoylu olmak üzere çok sayıda kabilelere ve soy gruplarına bölünmüş bir toplumdur. Bu toplum insanları, savaşıma oldukça meraklı ve isteklidir. Düzenli ve acımasız savaşlar yapmışlar ve yüzlerce mil uzakta bulunan topluluklarla ticaret yapmak gerekirse de savaşmak amacıyla kanoları ile açık denizlerde uzun yolculuklar yapmışlardır. Trobriand toplumundaki büyük adamların makamları, kalıtsal niteliği olan makamlardır. Bir büyük adamın makamından inmesinin tek yolu ise ancak savaşta yenilmesiyle mümkün olabilirdi. Bölgedeki bütün adalarda yaşayan insanların en güçlü önder olarak benimsediği büyük adam binlerce insanı barındıran ve sayıları birkaç düzineye kadar ulaşan köy üzerinde otorite sahibidir. Büyük adam bu büyüklükte bir nüfusu sadece ailesinin ve yakınlarının çalışarak yaptığı üretim ile memnun etme olanağına sahip değildir. Büyük şölenler için büyük adam bundan çok daha fazlasına ihtiyaç duyar. Büyük şölenler için büyük adam diğer köylerden bir şekilde ürün elde etmek zorundadır. Bunu da diğer köylerdeki şeflerin kız kardeşleri ile evlilik ilişkisi kurarak gerçekleştirmeye çalışır. Toplumsal yapı anasoylu karakterde olduğu için büyük adamın evlendiği kadınların erkek kardeşleri, hasat zamanlarında elde ettiği ürünlerin bir miktarını kız kardeşlerine göndermekle yükümlüdür. Bu vasıtayla büyük adam diğer köylerde üretilen ürünlerin bir miktarını kendi köyünde toplama imkânına sahip olmuştur. Gelen ürünler özel olarak hazırlanmış raflarda büyük adamın halkına gösterilir ve sonrasında yapılan şölenlerde ise halka dağıtılırdı. Bu vasıtayla büyük adam kendisini “büyük sağlayıcı” olarak halkına kabul ettirmiş olmakla birlikte bulunduğu konumu da sağlamlaştırmış olurdu. Dağıtım sonrasında ise elde kalan fazla ürünler de kano yapan ustalara, zanaatkârlara, sihirbazlara ve ailenin hizmetçilerine dağıtılırdı. Bütün bu etmenler büyük adam için kendi otoritesini giderek arttırma ve sağlamlaştırma imkanını oluşturmuştur (Harris, 1994:114-115; Uygun, 2015:54).

4.2.3. Bunyoro Topluluğu’nda Büyük Adamlık Kurumu

Avcı toplayıcı yaşama biçimine sahip nicelik açısından küçük toplumlarda zamanla nüfusun artması ve ekonomik yapıda değişikliklerin meydana gelmesi gibi etmenler sebebiyle toplumun hizmetçisi durumunda olan büyük adamlar toplumun efendisi durumuna gelmişlerdir. Nüfus ne kadar büyük ve yoğun olursa dağıtım ağı da nüfusun büyüklüğüne ve yoğunluğuna bağlı olarak büyük olur. Bu durum da dağıtım yapan ve kontrol altında tutan büyük adamın otoritesinin giderek artmasını sağlar. Nüfusun sayıca artması ile birlikte büyük adamın gıda stoklarına yapılan katkılar, yardımlar yakınlık ilişkilerinden doğan hediyeler olmaktan çıkarak, zorunlu verilen mallar hâline gelmiştir. Başlangıç zamanlarında kamusal bir nitelik gösteren gıda stoklarının bulunduğu alanlara halkın girişi kısıtlanmıştır. Bu tarzda bir büyük adamlık kurumu Uganda’da bulunmaktadır. Uganda’da bulunan topluluğun adı Bunyoro Topluluğu’dur. Bunyoro Topluluğu, darı ve muz tarımı ile uğraşmakta ve feodal bir toplum karakteri göstermekteydi. Büyük adamları ise *mukama* olarak adlandırılmaktaydı. Mukamalar sadece büyük adam olmanın ötesinde bir kral konumundaydı. Bütün toprakların sahibi olan mukamalar sahip oldukları toprakların kullanım haklarını kabile şeflerine verirdi. Bunun karşılığında kabile şefleri ise mukamanın evine besin ürünleri, el yapımı tarzında çeşitli ürünler ve işgücü hizmeti gönderirlerdi. Mukama da devlet teşkilatları adına bu mal ve hizmetlerin işletilmesini sağlardı (Harris, 1994:118-119; Uygun, 2015:55).

Yüzeysel bakıldığı zaman mukama diğer büyük sağlayıcılar yani dağıtım şefleri gibi görünmesine rağmen mukama diğer büyük sağlayıcılardan farklıdır. Diğer büyük adamlar, besin üreticilerinin cömertliğinin derecesine bağımlı durumdayken Bunyoro kralının cömertliğinin derecesine bağımlı durumdadırlar. Kan dökme sonucunda alınmak istenilen intikama izin verip vermeme, mukamanın onayına bağlıdır. Mukamanın elde ettiği gelirlerine yeterince katkı yapılmaması ya da katkıdan kaçınılmaya çalışılması; bunu yapan kişinin topraklarının elinden alınmasına, topraklarından sürülmesine veya bedensel bir cezaya mahkûm edilmesine neden olabilirdi. Bu bölgede mukama, zengin şölenler düzenlemesine ve büyük sağlayıcı olarak tanınırlık kazanmış olmasına rağmen gelirlerinin büyük bir bölümünü baskı güçleri üzerinde sahip olduğu tekel olma durumunu pekiştirmek için kullanmıştır. Büyük ve merkezi tahıl stokları üzerindeki denetim gücüne dayanması vasıtasıyla devamlılık arz eden bir muhafız saray kuvveti varlığını da sürdürmüştür. Mukama savaşlarda kahramanlık gösteren askerlerine ve kendisine sadakat gösterenlere sürekli ödüller dağıtmıştır. Mukama devlet hazinesinin büyük bir kısmını da imaj oluşturma ve halkla ilişkiler bağlamında kullanmıştır (Harris, 1994:119-120).

Başlangıç aşamasında artan nüfus ile üretilen ürün miktarını denge hâlinde tutabilmek amacıyla gerekli ve güzel gelenekler oluşturduğunu zanneden ilkel toplumlar, ilkel toplumun eşitlikçi karakterdeki yapısını bozmaya başlamıştır. Artan nüfusun ihtiyaç duyduğu ürün miktarını karşılamak amacıyla hareket eden ve ilkel toplumun niteliksel özelliklerini değişime uğratan bu olaylar, ilkel toplumda siyasî iktidarın toplumun bütününden bir yöneticiye veya bir krala doğru kaymasının temelini oluşturmuştur.

5. TEORİLER AÇISINDAN DEVLETİ DOĞURAN ETMENLER

Aile teorisi devletin kökenini aileye ve ailenin gelişip büyümesine dayandırır. Özellikle hükümdar ya da devlet başkanı ile aile reisinin otoritesini karşılaştırması açısından teorinin ulaştığı sonuçlar doğru bir nitelik taşımaktadır. Aile reisinin ve hükümdarın veya devlet başkanının otoritesini dikkate alarak yapılan bir karşılaştırmada devleti ailenin büyük bir versiyonu olarak görmek ve aileyi devletin küçük bir versiyonu olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak devletin ortaya çıkışının yalnızca ailenin gelişip büyümesinin bir sonucu olduğunu varsaymak elde edilen somut bilgiler göz önünde bulundurulduğunda isabetli değildir.

Belli coğrafyalarda ailelerin hayatlarını sürdürdüğü çağa ve toplumsal dinamiklere göre şekil aldığı hususu dikkate alınır ise hemen hemen her toplumun temelini elbette aile birliği oluşturmaktadır. Hatta devletin var olabilmesi için bir toplumun olması ve toplumun olabilmesi için de ailelerin varlığından söz edilmesi gerekir. Ancak ailelerin olmadığı toplulukların var olabileceği hususu göz ardı edilerek ailelerin bir araya gelip genişleyerek en son aşamada devletleştiğini düşünmek, ailenin devletin ortaya çıkışının temel yüklemi olduğunu varsaymak tarihî gerçeklerle örtüşmemektedir.

Hemen hemen her devletin toplumunun içerisinde ailelerin yer alması gerçeğine rağmen bireylerin düşüncelerini, isteklerini ve eylemlerini göz ardı etmek, aile bireylerini yalnızca aile reisinin otoritesi altında görmek teorinin eksik yanlarından biridir.

Aile birliğinin oluşması için aile fertleri arasında bir uyuşmaya, uzlaşmaya ve en son aşamada bir bütünleşmeye ihtiyaç vardır. Teori ailenin bu yanını görmezden gelerek doğrudan aile ve aile reisi bağlamından hareket etmektedir. Sonuçta aile birliğinin olmadığı cinsel birlikteliklerin serbest bir şekilde yaşandığı toplumların insanlık tarihinde var olabileceği düşünülürse ve bu toplumlarda da devletlerin ortaya çıkabileceği, gelişip büyüyebileceği hususu dikkate alınır ise aile birliğinin olmadığı toplumların da devletleşebileceği düşünülebilir.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu örnekleri göz önünde bulundurularak bu örneklerde devletin ortaya çıkışını hazırlayan ekonomik etmenlerin ortaya çıkıp gelişmesinde aile ve aile benzeri yakınlıkların doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan etkili olduğu düşünülebilir. Bu adalarda ve topluluklarda antropologlar tarafından büyük adam olarak isimlendirilen kişilerin daha çok çalışarak artı ürün üretip biriktirmesi ve büyük şölenler düzenleyebilmesi için aile ya da aile benzeri yakınlıkların gerekli olmasının önemi büyüktür. Çünkü toplum içerisinde herkesten daha çok çalışarak artı ürün üretme ve biriktirme işi için sadece büyük adam olmak isteyen kişinin ya da büyük adam olarak isimlendirilen kişinin çalışması yeterli değildir. Büyük adam olmak isteyen kişinin yakınlarının ona destek olması, onun için çalışması ve bu yolla artı ürün üretiminin arttırılabilmesi gerekir. Büyük adam olmak isteyen kişinin büyük adam olduktan sonra bu unvanını koruyabilmesi için de yakınlarına ihtiyacı vardır. Ailenin bu örneklerde devletin ortaya çıkışının temel yüklemi olmadığı ancak ekonomik etmenlerin devletin ortaya çıkış sürecini hazırlarken dolaylı olarak büyük adamların güç kazanmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Bazı devletlerin ortaya çıkışında kuvvet ve mücadele etmeni doğrudan devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturmaktadır. Devletin ortaya çıkışını güç kullanımına, doğrudan doğruya baskıya ve kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otoriteye dayandıran teori devletin ortaya çıkışındaki en son aşama göz önünde bulundurulduğunda öne sürdüğü düşüncelerde haklıdır. Teori, devletin ortaya çıkışında kuvvet kullanımı ve mücadelenin hangi şartlar altında ortaya çıktığını açıklamadan hareket ederek yetersiz kalmaktadır.

Sümerlerin, Mısır'ın ve İnka uygarlığının devletleşmesi örnekleri göz önünde bulundurulduğu zaman bu örneklerde kuvvet kullanımı ve mücadelenin devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturduğu görülmektedir. Bu durum da kuvvet ve mücadele teorisinin ileri sürdüğü fikirlerle örtüşmektedir.

Sümerlerin devletleşmesi kuvvet kullanımı ve mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Mezopotamya bölgesinde kurulan ilk devlet olma özelliği gösteren Sümerler tarafından kurulan devletin ortaya çıkışı yine ekonomik amaçların tetiklemesi ve bu ekonomik amaçların kuvvet kullanımına ve mücadeleye neden olması ile gerçekleşmiştir. Bölgenin aynı anda hem göçebe hem de yerleşik hayat tarzına sahip iki farklı topluluğu içinde barındırması ve göçebelerin yerleşik hayat tarzına sahip olanlar üzerindeki kuvvet kullanımı ve mücadelesi, göçebelerin kendi hayatî ihtiyaçlarını karşılayamaması sebebiyle yerleşik hayat tarzına sahip olanların ürünlerine ihtiyaç duyması sebebiyledir. Yani buradaki göçebe ve yerleşik hayat tarzına sahip olanlar arasındaki farklılaşmanın çatışmaya dönüşmesinin altında yatan sebeplerin ekonomik sebepler olduğu söylenebilir.

İnkaların devletleşmesi, Sümerlerde olduğu gibi kuvvet kullanımı ve mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Güney Amerika'da devletin ortaya çıkışının temel yüklemine kuvvet kullanımı ve mücadele oluşturmaya

rağmen bu bölgedeki çatışma ortamını oluşturan yine ekonomik amaçlardır. Bölgede artan nüfusun beslenebilmesi için gerekli olan tarımsal ürünlerin karşılanabilmesi ve elde edilebilmesi amacıyla hareketle farklı tarımcı köyler arasında çatışmanın ortaya çıkışının altında bulunan ekonomik amaçların bir çatışma ortamı doğurduğunu ve bu çatışmalar sonucunda kazananın kaybedenler üzerinde kurduğu otoritenin bölgede devleti ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

Mısır'ın devletleşmesi, Sümerlerde ve İnkalarda olduğu gibi kuvvet kullanımı ve mücadele ile birlikte gerçekleşmiştir. Mısır'ın uygarlığa geçişi yani Mısır'da devletin ortaya çıkışı Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır'ın birleşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Kral Menes'in yüzlerce yıl süren Aşağı Mısır ile Yukarı Mısır arasındaki savaşı kazanarak sonlandırması ve bütün Mısır coğrafyasına tek başına hâkim olması ile birlikte Mısır coğrafyasında devlet ortaya çıkmıştır. Mısır'da devletin ortaya çıkışında kuvvet kullanımı ve mücadele gerçekten devletin ortaya çıkışının temel sebebinin oluşturmaktadır. Ancak Nil nehrinin bölgede sağladığı avantajlar Mısır'ın birleşmesi ile birlikte daha da artmış ve daha kullanılabilir hâle gelmiştir. Mısır'ın birleşmesinden önceki siyasî tarihi açısından pek bilgi sahibi olmasak da Nil nehrinin bölgeye sağladığı avantajlar göz önünde bulundurulduğunda bölgedeki kuvvet kullanımını ve mücadeleyi ortaya çıkaran etmenlerin ekonomik amaçlarla şekillendiği düşünülebilir.

Devlete giden sürecin ekonomik etmenler altında gerçekleştiği Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu örnekleri ele alındığında kuvvet kullanımı ve mücadelenin bu örneklerde devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Ama yine de bu örneklerdeki büyük adamların zamanla yönetici sınıf hâline geldikleri düşünüldüğünde elde ettikleri artı ürünleri stokladıkları depoları çeşitli saldırı ve yağma girişimlerine karşı korumak amacıyla asker tuttuklarını ve bu yolla toplumdaki asker sınıfının ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu örneklerde toplumların devletleşmeye giden süreçleri ve büyük adamların yönetici sınıf hâline gelmeleri, ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleşmiş olsa da ortaya çıkardıkları askerî sınıf vasıtasıyla güç kullanma ve şiddet uygulama potansiyellerinin de olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Sümerlerin, Mısır'ın ve İnkaların devletleşmelerinin temel sebebinin kuvvet ve mücadele teorisinin ileri sürdüğü gibi kuvvet kullanımı ve mücadele oluştursa da kuvvet ve mücadele etmeninin ekonomik amaçlarla ortaya çıktığı sonucuna ulaşılabilir.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu'nun devlete giden süreçleri ekonomik etmenler ile birlikte gerçekleşmiş, ekonomik etmenler devletin ortaya çıkışındaki temel sebebi oluşturmuştur. Ancak dolaylı yoldan kuvvet kullanma ve şiddet potansiyelinin varlığını ve büyük adamların zaman içerisinde kuvvet kullanma ve şiddet potansiyelini ellerinde bulunduracak konuma ulaştıklarını göz ardı etmemek gerekir.

Canlı organizmalar ile devlet arasında bir paralellik kuran biyolojik teori, devletin ortaya çıkışını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Canlı organizmaların uzuvları ile devletin uzuvları arasında kurulan benzerlik devletin işleyişini temellendirmek ve açıklamak için önemli ve başarılı bir yaklaşımdır. Ancak devletin köken teorileri demek devletin ortaya çıkışının nasıl gerçekleşmiş olabileceğine dair akıl yürütme sonucunda çeşitli varsayımlarda bulunmak demek olduğu düşünülürse teori, devletin ortaya çıkışından çok devletin işleyiş açısından ve devletin uzuvları arasındaki uyumu açıklaması bakımından değerlidir.

Teorinin insan beyni ile devletin yönetici sınıfı arasında kurduğu benzerlik gerçeğe uygun düşmektedir. İnsanın bütün organları beynin yönlendirmeleri ile birlikte hareket ettiği gibi devletin organları da yönetici sınıfın yönlendirmesi ile hareket etmektedir. Bu benzetme teorisinin başarılı yanlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Toplumsal organizmalar ile biyolojik organizmalar arasında tam bir ayniyet olduğunu varsaymak ve bunun doğruluğunu kanıtlayacak bulgular elde etmek mümkün değildir ancak toplumsal organizmalar ile biyolojik organizmalar arasında kurulan benzerlik ilişkisi teoriyi açıklama hususunda başarılıdır.

Sosyal sözleşme teorisi ele alındığında ilk olarak göze çarpan şey teori açısından bakıldığında insan doğası kavramından yola çıkarak insanların doğa durumu olarak ifade edilen bir dönemde yaşadıklarıdır. İnsanların devleti kurmaya neden ihtiyaç duydukları ve devletleşmeye giden süreci açıklama amacı güden teorisinin esasında devletin köken teorileri içerisinde yer alan kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teorisinin yanında bu amaçla hareket eden bir diğer teori olması dikkati çeken konulardan biridir. Daha açık bir ifadeyle teori, devlet öncesi toplumların neden devlete ihtiyaç duyduklarını, neden-sonuç ilişkisi kurarak açıklamak istemiş ve düşüncelerini mantıklı bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır.

Sosyal sözleşme teorisinin iddia ettiği gibi bir doğa durumunun yaşandığı konusunda somut kanıtlar bulmak imkânsızdır. Teorinin bu yanı teori açısından önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkel toplumlar

üzerinde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulursa teorinin ileri sürdüğü doğa durumu olarak adlandırılan dönemin insanlık tarihinde hiç yaşanmamış olduğu görülmektedir. Bu dönemi, tarihte yaşanmış bir dönem olarak düşünmek yerine düşünürlerin sosyal sözleşmeye temel oluşturmak maksadıyla kafalarında kurguladıkları bir dönem olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Teoride doğa durumu dönemi fikrinden hareket edilerek sözleşmeye bir dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sosyal sözleşme teorisi, insanın devlet kurumunu neden oluşturmak istediği konusunda kendi içerisinde mantıklı çıkarımlar yapmaktadır. Örneğin teori, kuvvet ve mücadele teorisi ve bu bağlamda kuvvet ve mücadele etmeni ile açıklanan bir topluluğun dayatması olarak ortaya çıkmış olan devlete karşılık bir topluluğun kendi isteği ve kendi iç dinamiklerinin etkisiyle devletin ortaya çıkmış olabileceği savının dayanak noktası olabilecek varsayımlar öne sürmüştür. Bunu yaparken özgün terimlerle yola çıkmış ve devlet fikrine yeni bir soluk getirmiştir. Yine de bugün toplumsal sözleşme adına doğrudan bir bulguya rastlanmamaktadır.

Devletlerin ortaya çıkışında ekonomik etmenlerin izini sürdüğümüzde karşımıza pek çok örnek çıkabilir. Hatta öyle ki kuvvet ve mücadele etmeni ile kurulduğu yorumunu rahatlıkla yapabildiğimiz devletler için bile kuvvet kullanımında ve mücadelede ekonomik amaçlar tetikleyici bir rol oynamaktadır. Her ne kadar devlet kuvvet ve mücadele ile kurulmuş olsa dahi kuvvet ve mücadeleyi gerekli kılan ekonomik hususlar reddedilemez. Hatta sonuçları bakımından devlet aygıtı ortaya çıkar çıkmaz düzenlenen ilk konuların ekonomiyle alakalı olduğu gözlemi yapılabilir. Zira bir toplumu itaat altına alan bir diğer toplumun veya aynı toplum içindeki bir diğer sınıfın düzenleme ihtiyacı hissettikleri ilk konular genellikle mülkiyet, üretim ilişkileri ve paylaşım konularıdır. Örneğin Mezopotamya coğrafyasında kurulan ilk devletler göçebelerin işgaliyle ortaya çıkmıştır. Göçebelerin o bölgede işgalci olmak istemelerinin temel sebebinin de elbette verimli topraklar ve su kaynakları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Göçebe olan Sümer toplumunun yani ilk şehir devletlerini kuranların su kanalları açması ve tarımsal üretim esaslı bir ekonomik hayatı daha en başından benimsemeleri buna en açık örnektir. Yine Kral Menes'in Mısır'ın siyasî bütünlüğünü sağlama isteğinin de aynı motivasyonla gerçekleştiğini söylememiz mümkündür. Özellikle Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır'ın farklılık gösteren ekonomik hayatı, Aşağı Mısır'ın tarımcılığı ve Yukarı Mısır'ın hayvancılığını bir bütün hâlinde değerlendirme isteği, işgal yoluyla devletleşme için geçerli bir varsayım olacaktır. Yine İnkaların birbirleriyle giriştikleri mücadelenin tetikleyicisi ekonomik amaçlardır.

Solomon Adaları, Trobriand Adaları ve Bunyoro Topluluğu örneklerinden hareket edecek olursak bu örneklerde devletin doğuşunu hazırlayan süreçlerin ekonomik etmenlerin etkisi altında gerçekleştiği ancak bu örneklerdeki büyük adamların güçlenmesinde aile ve yakınlık bağlarının önemli bir rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Bu noktada aile teorisinin merkezine aldığı ailenin etkili olmuş olabileceği en azından ekonomik etmenler üzerinde kısmî de olsa tetikleyici bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Ekonomik teorinin ekonomik olayların sosyal ve siyasî olaylar üzerinde tam belirleyici etken olduğu düşüncesi kısmî olarak doğru olmakla birlikte sosyal ve siyasî olayları belirleyen ekonomik olaylar dışında başka tetikleyici durumların olduğunu da düşünmek gerekmektedir. Ekonomik olaylar sosyal ve siyasî olaylar üzerinde zaman zaman tam belirleyici etken olsa da her sosyal ve siyasî olayın ekonomik etmenler ile birlikte şekillendiği düşüncesi diğer tetikleyici olayların varlığını görmezden gelmek, siyasî ve sosyal olayların eksik ya da yanlış değerlendirilmesi sonucunu doğurabilir.

Tarih içerisinde zaman zaman sınıfsal çatışmalar olduğu görülmektedir. Ancak Marx'ın iddia ettiği gibi toplumların tarihini yalnızca sınıflar arasındaki çatışmadan ibaret görmek akla ve mantığa uygun değildir. Böyle bir durumda ilkel komünal toplum düşüncesiyle de çelişmiş olur. Bu tespit ancak artı üretimin yapıldığı ve bu artı üretimin sınıfsal bir ayrışmaya, artı üretimi elde etmeye ya da artı üretimi sağlayacak araçların mülkiyetini elde etmeye yönelik mücadeleye sebep olduğu toplumlarda doğru olacaktır.

Tablo 1. Devletin Köken Teorileri ve Etmenler Arasındaki İlişki

TEORİLER	TEORİNİN TEMEL SAVI	TEORİ VE ETMEN İLİŞKİSİ
AİLE TEORİSİ	Devlet, ailenin büyüüp genişlemesi sonucunda ortaya çıkmıştır.	Devletin kökeninin ailenin büyüüp genişlemesi temelinde dayandığını savunan bu görüşü “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” ve “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklememektedir ancak ekonomik etmenlerdeki büyük adamların güçlenmesinde aile dolaylı yoldan etkili olmuştur.
KUVVET VE MÜCADELE TEORİSİ	Devletin ortaya çıkışı kuvvet kullanımı ve mücadele sonucunda kazananın kaybeden üzerinde kurduğu otoritenin sonucunda gerçekleşmiştir.	Bu teorinin temelini “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” oluşturmaktadır. Bu etmeni de ekonomik sebepler tetiklemektedir.
BIYOLOJİK TEORİ	Doğal ve biyolojik kanunların esaslarına göre işleyen devlet, organik karakterde bir birlik ve doğanın eseridir.	Devletin canlı bir organizma olduğunu ve çatısı altındaki insanların bunun bir parçası olduğunu savunan bu görüşü “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” ve “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklememektedir.
SOSYAL SÖZLEŞME TEORİSİ	Devletin ortaya çıkışı insanların doğa durumu döneminden çıkmak amacıyla kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları bir sözleşmenin sonucunda gerçekleşmiştir.	Bu teoride doğa durumundan kaynaklanan ihtiyaçların sonucunda insanların kendi aralarında bir anlaşma oluşturması ile devletin ortaya çıktığı düşüncesi savunulmaktadır ve bu görüşü “ <i>kuvvet ve mücadele etmeni</i> ” ve “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklememektedir.
EKONOMİK TEORİ	Devletin ortaya çıkışı ekonomik olayların sosyal ve siyasal olayları etkilemesi sonucunda gerçekleşmiştir.	Bu teoride devletin ortaya çıkışının ekonomik olaylar sonucunda gerçekleştiği savunulmaktadır ve bu görüşü “ <i>ekonomik etmenler</i> ” desteklemektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kuvvet ve mücadele teorisi ve ekonomik teori ile devletin doğuşunda etkili olan etmenler arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkünken aile teorisi, biyolojik teori ve sosyal sözleşme teorisi ile devletin doğuşunda etkili olan etmenler arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün değildir. Bu bağlamda kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teori devletin doğuşunda etkili olan kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenler göz önünde bulundurulduğunda gerçeğe en fazla yaklaşan iki teori durumundadır. Devlete giden süreçte ekonomik etmenlerin etkili olduğu örnekler dikkate alınırsa büyük adamların güçlenmesinde aile ve yakınlık bağlarının etkili olduğu ancak bunun devletin ortaya çıkışının temel yüklemine oluşturmadığı görülecektir. Devletin ortaya çıkışının kuvvet ve mücadele etmeni ile gerçekleştiği örnekler göz önünde bulundurulduğunda ise kuvvet ve mücadele etmenini tetikleyen ana unsurun ekonomik amaçlar ve çıkarlar olduğu görülecektir. Devletin köken teorilerinden her birinin eksik yanları bulunmakla birlikte teorilerin devletin kökenine olan yaklaşım tarzındaki farklılıklar konuya farklı yönlerden bakılmasına ve konuya dair farklı varsayımların oluşturulmasına da olanak tanımaktadır. Devleti doğuran etmenler ışığında teoriler değerlendirildiğinde ve değişik bölgelerde devletin ortaya çıkışının nasıl gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda kuvvet ve mücadele teorisinin ve ekonomik teorisinin kendi içlerinde bazı noktalarda eksiklikler barındırdığı ancak yine de gerçeğe en çok yaklaşan iki teori olduğu sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ

Sonuç kısmında devletin doğuşu hakkında öne sürülen teoriler ile devletin doğuşunda etkili olan etmenler değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Teorilerin devletin doğuşuna bakış açıları ve bu konuda gerçeklik payları olup olmadığı konuları bir nihayete erdirilmiştir. Ayrıca ilkel insanlar hakkında verilen bilgiler ışığında son tespitler yapılarak incelenen uygarlıklar özelinde bir sonuca varılmıştır.

İlk olarak devletin köken teorilerinden olan aile teorisi ele alınıp incelendiği zaman teori, ailelerin zaman içerisinde birleşerek büyümeleri ve bu birleşmelerin devleti ortaya çıkardığı sonucuna ulaşır. Yani devlet, aile ile başlayıp devlet ile sonlanan bir birleşmenin ürünüdür. Ancak tarihte bilinen ilk devletler ve bu devletlerin

ortaya çıkışının altında yatan etmenler göz önünde bulundurulduğunda ailelerin birleşerek devleti ortaya çıkardığı bir devletin kurulduğu bilgisine ulaşılamamaktadır. Aile teorisi yalnızca bir teori olarak kalmakla birlikte bilimsel bir nitelik kazanamamaktadır. Teori incelendiği zaman, teorinin ataerkillikten yola çıkarak aile içerisinde babanın otoritesi ile devlette yönetici konumunda olan kişinin otoritesi arasında bir benzetme yapması ilk devletler açısından başarılı bir karşılaştırmadır.

İkinci olarak kuvvet ve mücadele teorisinin bilimsel bulgularla örtüşen teorilerden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu teorinin savunduğu ise bir grubun diğer grup üstünde üstünlük kurarak zor yoluyla topluları yönetmeye niyetlenmesi ve kendi sistemini kurarak devlet aygıtına giden yolu açması fikridir. Bu düşünceden yola çıkan teorinin temel savları bugün incelendiğinde göçebe ve yerleşik ya da komşu yerleşik toplumların arasındaki savaşçı ilişkilerle örtüşmektedir. Ancak yine de teori ilk hâliyle göçebe ve yerleşik toplumlar ya da komşu yerleşik toplumlar arasındaki ilişkiler noktasından filizlenmemiş ve daha çok yöneten sınıf ile yönetilen sınıf ayrımını keşfeden düşünürlerin bunu temellendirme çabası olmuştur. Yöneten ve yönetilen sınıf ayrımının oluşması konusunda göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak bir yorum getirildiği takdirde göçebe toplumların özellikle kendini yönetici olarak konumlandığı ve buna yönelik hareket ettiği fikrini savunmamız mümkündür. Yani ilkel toplum akınlarının özelliği bölgedeki kontrolü ele geçirerek bölgede yaşayan mevcut halkın da kontrolünü ele almaktır. Bunu da ancak belli bir sistemle ve baskı yoluyla yapabilecekleri düşünülürse devlet aygıtının doğuşunda kuvvet ve mücadele teorisi bağlamında anlatılanların gerçekliği oldukça yüksektir.

Üçüncü olarak biyolojik teori için yine devlet aygıtının ortaya çıkışından çok, zaten kurulmuş olan bir devletin niteliklerini açıklamada başarılı bir teori olduğu fikrini savunabiliriz. Örneğin bir devletin işlevleri, canlıların biyolojik özellikleriyle karşılaştırılarak anlatıldığında tutarlı bir görünüm sergileyen teoride devlet aygıtının doğuşu konusu pek detaylandırılmamış, teori daha çok bir sonraki adıma atlamayı ve işlevleri açıklamayı uygun bulmuştur.

Dördüncü olarak sosyal sözleşme teorisi içinse tamamen döneminin şartları altında şekillenmiştir denilebilir. Halkın yönetimden taleplerde bulunduğu ve köklü değişimler yaşanan bir çağın ürünü olan sosyal sözleşme teorisinin insanların kendi isteği ile haklarını devrettiği fikrinden yola çıkması tamamen dönemin liberal fikirlerinin bir ürünüdür. Ayrıca sosyal sözleşme teorisinin ana problemi daha çok insan doğası olup devletin ortaya çıkması konusu insan doğası ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Teorilerde son olarak ekonomik teoriye geldiğimizdeyse konu üretim ilişkileri bağlamında açıklanmış olup yöneten ve yönetilen ayrımı daha çok üretim araçlarının mülkiyetine dayandırılmış, alt yapı kurumu olan üretim biçiminin üst yapı kurumu olan devleti doğurduğu savunulmuştur. Marksist düşünce özelinde ekonomik teori, sınıfların doğuşu ve sınıflı toplumların kökeni hakkında yorum yapmayı uygun bulmuş ve devletin doğuşu konusunu sınıflar bağlamında ele almıştır. Ancak özellikle Marksist teorinin temellendirilmesi konusunda yapılmış olan varsayımların diğer etkenler ele alınmadan tek başına ne kadar etkili olduğu tartışmalıdır. Özellikle üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmek için gerçekleştiği söylenen sınıf savaşmaları örneğinin devletin kuruluşundan çok doğuşu sonrasında gerçekleşmiş olabileceği yorumu yapılabilir. Yine de sebep sonuç ilişkisi bağlamında kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Özellikle sömüren sınıfın baskı aygıtı olarak devlete ihtiyaç duymuş olabileceği varsayımı bu noktada önemlidir ve kuvvet ve mücadele teorisiyle birlikte tarihi bulgularla örtüşen bir özelliğe sahiptir.

İlkel insanların karakteristik özellikleri ele alındığında devletin yokluğu önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Clastres'in ilkel toplum olabilmenin şartının devletsiz bir toplum olmak olduğu önermesi doğru kabul edilirse ilkel toplumların karakteristik özelliklerinin birbiriyle sebep sonuç ilişkisiyle bağlı olmasından dolayı bu özellikler doğruluğu su götürmez bir gerçeklik hâlini alır. Ancak bu özelliklerden sıyrılabilmek de öncesinde siyasallaşmayı ve devlet aygıtını gerekli hâle getirecek olayları zorunlu kılmaktadır.

Tarımın keşfiyle birlikte yerleşik hayata geçen toplumların özellikle göçebe toplumların akınları, siyasallaşmaya giden kapıyı aralamıştır. Toplumlarda yerleşik hayat tarzına sahip olanlar ve göçebeler şeklindeki farklılaşma, çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını bütünüyle karşılama imkânına sahip olmalarına rağmen çobanların temel hayafı ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak durumda olmaları sebebiyle çobanları, çiftçilerin yaşadıkları bölgelere yağma gibi, fetih gibi savaşçı ilişkilere yöneltmiştir. Yerleşik toplumların ürettikleri ürünlerini ve kendilerini göçebelerden korumak istemesiyle beraber, yerleşik toplumlar önce kendi içlerinde sistemli bir düzen kurmuşlar sonrasındaysa göçebe akınları başarıya ulaştığında da onlar da kendi kural sistemlerini getirerek zaten siyasallaşmış toplumu kendi sistemlerine adapte etmişlerdir.

İlkel toplumlar birdenbire devletleşmemişlerdir. İlkel toplumların devletleşebilmesi için tarihî süreç içerisinde birçok etmen ortaya çıkmıştır. Bu etmenlerin ortaya çıkışı ilkel toplumların ihtiyaçlarının farklılaşması ve ilkel toplumların karakteristik özelliklerinin değişime uğraması sonucunda gerçekleşmiştir. İlkel toplumlarda nüfusun artması ciddi bir problem olmuştur. İlkel toplumlarda nüfus ile tarımsal ürünler arasındaki denge ilişkisi bozulunca yani tarımsal ürünler nüfusu beslemek için gerekli olan miktarın altına düşünce ilkel toplumlar arasında savaşçı ilişkilerin ya da ekonomik anlamda yeni geleneklerin ortaya çıkışı görülmeye başlamıştır. İlkel toplumdan devlete giden süreçte etkili olan etmenler bu şekilde ortaya çıkmıştır.

İlkel toplumdan devlete giden süreçte devleti ortaya çıkaran etmenler arasından kuvvet ve mücadele etmeni Sümer, İnkâ ve Mısır uygarlıklarının devletleşmesi örneklerinde görüldüğü gibi ve ekonomik etmenler ise Trobriand Adaları, Solomon Adaları ve Bunyoro Topluluğu örneklerinde görüldüğü gibi etkili olmuştur. Birbirlerinden bağımsız süreçlerde ve birbirlerinden habersiz kurulan ilk devletlerin ortaya çıkışı genel olarak ekonomik etmenler ve kuvvet ve mücadele etmeni olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilse de her devletin ortaya çıkışında bulunduğu coğrafyanın çevresel şartları da etkili olmuştur. Devletlerin ortaya çıkışları ile coğrafi şartlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmadan yapılacak her değerlendirme, bizi eksik ve yanlış bir sonuca götürür.

Kuvvet ve mücadele etmeni incelendiğinde bazı devletlerin ortaya çıkışında her ne kadar toplumlar arasındaki mücadelenin etkili olduğu görülse de bunu tetikleyen unsurun ekonomik amaçlar olduğu gözlemi rahatlıkla yapılabilmektedir. Örneğin Mısır toplumunda bir devletleşmeden bahsederken yani Kral Menes'in Mısır'ı bir araya getirmesinden söz ederken bu kuvvet ve mücadele yolunu tetikleyen sebebin de ekonomik amaçlar olduğunu söylemek mümkündür. Ya da Mezopotamya'da gerçekleşen mücadelenin tarım alanları ve tarım ürünleri için olduğunu görmezden gelmek mümkün değildir. Ayrıca İnkâ toplumunda da fazla nüfusu besleyebilmek için gerçekleşen savaşları tetikleyen yine ekonomik amaçlardır. Kısacası kuvvet ve mücadele etmeninin devletin ortaya çıkışında önemli bir etmen olduğu yerlerde kendi içinde ekonomik amaçları da barındırdığı yani kapsayıcı bir özellik kazandığı gözlemlenebilir.

Ekonomik etmenler incelendiğinde ilkel toplumun yapısındaki eşitlikçilik anlayışı giderek yerini, toplumsal yapıda büyük adam ve sıradan halk gibi bir farklılaşmaya bırakmıştır. Toplumsal yapı içerisinde yöneten ve yönetilen farklılaşmasının ortaya çıkmasıyla devlete giden süreç ivme kazanmıştır. Başlangıç aşamasında toplumda ün ve saygınlık kazanmak maksadıyla yola çıkmış olan büyük adamın sonradan kendini yönetici olarak konumlandırması durumu ortaya çıkmıştır. Bütün bu durumların devletin ortaya çıkışındaki ekonomik etmenlerin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Sonuç olarak ilkel toplumların devleti hangi etmenlerin tetiklemeyle kurmuş olabileceği konusunda verdiğimiz örneklerle kuvvet ve mücadele etmeni ile ekonomik etmenlerin devletin kuruluşunda etkili olduğu görülmektedir. Bu, kuvvet ve mücadele teorisi ile ekonomik teorinin devletin kuruluşu konusunda haklı çıkarımları olduğunu göstermektedir. Arkeolojik bulgular ışığında günümüze dek bu iki etmen ve teorinin yanlışlığını ispatlayan herhangi bir bulgu edinilememiştir. Arkeolojik bulgular ve antropolojik çalışmalar, teorilerle örtüşen kanıtlar sunuyor olsa dahi konunun her yönüyle anlaşılabilmesi için ve kesinliğe kavuşabilmesi için daha fazla bulguya ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Çoşkun Can (2003), **Değişim Çağında Devlet**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- ARISTOTELES (2017), **Politika** (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- AYGÜN, Banu ve MUTLU, Ahmet (2006), “*Ekolojik Toplumun Organik Topluma İlişkisi Üzerine*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.61(1), ss.03-35.
- BOGUCKI, Peter (2013), **İnsan Toplumunun Kökenleri** (Çev. Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- CLAESSEN, Henri J. M. ve SKALNIK, Peter (1993), **Erken Devlet** (Çev. Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- CLASTRES, Pierre (2016), **Devlete Karşı Toplum** (Çev. Mehmet Sert ve Nedim Demirtaş), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DAVER, Bülent (1968), **Siyasal Bilime Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

- DAVIS, James C. (2016), **Taş Devrinden Bugüne Tarihimize İnsan Hikayesi** (Çev. Barış Bıçakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- DIDIER, Jean (2009), **John Locke** (Çev. Atakan Altınörs), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- DUGUIT, Leon (1954), **Kamu Hukuku Dersleri** (Çev. Süheyp Derbil), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- DÜVENCİ, Serhat (2018). “*Kuvvet ve Mücadele Teorisine Göre Mezopotamya’da Devletin Ortaya Çıkışı*” **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.1(1), ss.106-117.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/464348> (erişim: 07.05.2018).
- EBERHARD, Wolfram (1944), “*Eski Çin Felsefesinin Esasları*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.2(2), ss.265-276.
- ERKAN, Hüsnü (1997), **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- FINDIKÇI, İlhami (1996), **Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme**, Kültür Koleji Eğitim Yayınları, İstanbul.
- GÖZLER, Kemal (2009), **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Basım Dağıtım Yayın, Bursa.
- GÖZLER, Kemal (2011), **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Ekin Basım Dağıtım Yayın, Bursa.
- GÖZLER, Kemal (2013), **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Basım Dağıtım Yayın, Bursa.
- HALDUN, İbn-i (2016), **Devlet** (Çev. Osman Arpaçukuru), İlke Yayıncılık, İstanbul.
- HARARI, Yuval Noah (2015), **Hayvanlardan Tanrılara Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi** (Çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap, İstanbul.
- HARMAN, Chris (2010), **Halkların Dünya Tarihi Taş Çağından Yeni Binyıla** (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), Yordam Kitap, İstanbul.
- HARRIS, Marvin (1994), **Yamyamlar ve Krallar Kültürlerin Kökenleri** (Çev. M. Fatih Gümüş), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HOBBS, Thomas (2014), **Elementa Philosophica De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri** (Çev. Deniz Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul.
- HOBBS, Thomas (2017), **Leviathan** (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HORNUNG, Erik (2004), **Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi** (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- JAHODA, Gustav (2017), **Sosyal Psikoloji Tarihi** (Çev. Şeyda Başlı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KOCAKULA, Özge (2017), “*Biyo-Örgütlerde Yönetim: Örgütlenmenin İçgüdüsel Doğası Üzerine*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.5(56), ss.440-459.
- KOTTAK, Conrad Phillip (2002), **Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış** (Çev. Serpil N. Altuntek, Balkı Aydın, Şafak Dilek Erdal, Yılmaz S. Erdal, Serpil Eroğlu, Erhan G. Ersoy, Süreyya Özbek, Sibel Özbudun, Şebnem Pala ve Gülfem Uysal), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- KUHRT, Amelia (2010), **Eski Çağ’da Yakınoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330** (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Cilt:1.
- KURTZ, Donald V. (2001), **Political Anthropology Power And Paradigs**, Westview Press, Colorado (USA).
- LOCKE, John (2012), **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme** (Çev. Fahri Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara.
- MARX, Karl (1974), **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, May Yayınları, İstanbul.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich (2012), **Komünist Manifesto**, Alter Yayıncılık, Ankara.
- MCNEILL, William H. (2015), **Dünya Tarihi** (Çev. Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- MORGAN, Lewis Henry (1994), **Eski Toplum Ya Da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanılıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar I** (Çev. Ünsal Oskay), Payel Yayınevi, İstanbul.
- OKANDAN, Recai Galip (1976), **Umumi Amme Hukuku Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- OPPENHEIMER, Franz (1997), **Devlet** (Çev. Alaeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), Engin Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Selçuk (1961), **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri: Umumi Esaslar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- PLATON (2017), **Devlet** (Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Mehmet Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- POLITZER, Georges (2010), **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Alter Yayıncılık, Ankara.
- POLITZER, Georges (2012), **Felsefenin Temel İlkeleri**, Alter Yayıncılık, Ankara.
- RIBARD, Andre (1974), **İnsanlığın Tarihi** (Çev. Erdoğan Başar ve Şiar Yalçın), May Yayınları, İstanbul, Cilt:1.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2009), **Emile ya da Eğitim Üzerine** (Çev. İsmail Yerguz), Say Yayınları, İstanbul.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2016), **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı** (Çev. Rasuh Nuri İleri), Say Yayınları, İstanbul.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2017), **Toplum Sözleşmesi** (Çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- RUHİ, Mehmet Emin (2005), "*Platon'un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları*", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.1(2), ss.241-278.
- SAHLINS, Marshall (2010), **Taş Devri Ekonomisi** (Çev. Taylan Doğan ve Şirin Özgün), Bgst Yayınları, İstanbul.
- SENCER, Muzaffer (1987), "*Toplumların Evrimi*", **Amme İdaresi Dergisi**, S.1(20), ss.33-58.
http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/f7a9d5bad50cd36_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi
(erişim: 08.05.2017).
- ŞAHİN, Lokman (2016), "*Hükümet Sistemlerinin Yönetimin Boyutları Bağlamında Değerlendirilmesi*", **Yüksek Lisans Tezi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ŞENEL, Alaeddin (1995), **İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ŞENEL, Alaeddin (2014), **Kemirgenlerden Sömürgecilere İnsanlık Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- SLATTERY, Martin (2011), **Sosyolojide Temel Fikirler** (Çev. Ümit Tatlıcan - Özlem Balkız ve Gülhan Demiriz), Sentez Yayıncılık, Bursa.
- UYGUN, Oktay (2015), **Devlet Teorisi**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1941), **İçtimai Doktrinler Tarihi**, Yenidevir Basımevi, İstanbul.
- WILSON, Woodrow (2005), **The Essential Political Writings**, Lexington Books, Lanham.
- YURTSEVEN, Müslüm (2015), "*Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kütüphane ve Sivil Toplum Kuruluşu Etkileşimi, Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) Örneği*". **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.